

“Usûl-i Tedrîs Hâlâ Tarz-ı Kadîm Üzre”: Konya Valisi Ferid Paşa'nın eğitimi ıslah çalışmaları

Abdulhamit KIRMIZI

Giriş

II Abdülhamid döneminde (1876-1908) eğitim faaliyetlerinin artması,¹ biri harici diğeri dahili iki ana saike bağlanabilir. Birinci olarak, Batı dünyasında pedagoji alanında gelişen yeni düşünceler Osmanlı dünyasını da etkilemiş ve ahalinin devlete olan sadakat bağlarını güçlendirme politikasında ağırlığın maarif sahasına kaymasına yol açmıştır. On-

dokuzuncu yüzyılın sonlarında Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi² Osmanlı Devleti'nde de uygulanan maarifi ıslah projeleri modern kimliklerin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Bu projelerin özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde yoğunluk kazandığı son zamanlarda yapılan tarihsel çalışmalarla ortaya koyulmuştur. İkinci olarak, yirminci yüzyılın başında Anadolu'da ulemanın giderek azalması ve “*ecnebi misyonerlerinin cühelânın ezhânını tahdîş etmekte*” olması gibi, Osmanlı idarecilerini rahatsız eden sorunlar da bu dönemde eğitim alanındaki faaliyetleri hızlandırmıştır.

1 II. Abdülhamid dönemi eğitim politikaları için bkz. Ali Çaksu (ed.), *Learning and Education in the Ottoman World* (Istanbul 2001); Selim Deringil, *The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the OE, 1876-1909* (London 1998), s. 97-111; Benjamin C. Fortna, *The Imperial Classroom: Islam, the State, and Education in the Late Ottoman Empire* (Oxford, 2002); Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* (Istanbul 1991).

2 Mesela bkz. Gary B. Cohen, *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria, 1848-1918* (West Lafayette 1996).

İkinci saik hakkında padişaha rapor sunmakla görevlendirilen bir komisyon, Konya'yı bu yönden iyi durumda olan vilayetlerden saymış, buralarda “*elyevm ulema mevcud ve tedris ü neşr-i ulûm edilmekte*” olmasını “*medârisin müstevfa maişet ve vazifeleri olma*”sına bağlamış, bundan dolayı buraların “*hâl-i kadîmini muhafaza etmekte*” olduğunu bildirmiştir.³ II. Meşrutiyet başlarında, sınırları dahilinde en çok medresenin bulunduğu vilayetin Konya olması⁴ ve 1909 yılında mahalli ulemanın girişimiyle burada kurulan *İslah-ı Medâris-i İlmiye Cemiyet-i Hayriyesi*'nin beş yıl sonra İstanbul'da Meşihat makamınca başlatılan “İslah-ı Medâris” hareketine model olması,⁵ Sultan II. Abdülhamid döneminde Konya'da uygulanmış olan eğitim politikaları üzerinde durmayı önemli kılmaktadır. Medreselerin etkisini ve önemi-

3 “*Ekser-i vilâyât-ı şabanelerinde, mesela Beyrut, Konya, Ankara, Trabzon, Halep, Şam gibi gerek merkez-i vilayetde ve gerek bazı kaza ve kasabâtda ve mesela Kütahya ve Kayseriye ve Tokad gibi mahallerde elyevm ulema mevcud ve tedris ü neşr-i ulum edilmekte, ve çünkü bu mahallerde eslâf-ı selâtin-i izâm-ı meâlî-ittisâm -tâbe serahum- hazerâtiyla bazı ashab-ı hayrın bina ve ihya-gerdeleri olan medârisin müstevfa maişet ve vazifeleri olmak hasebiyle, buraları hâl-i kadîmini muhafaza etmekte,*” BOA, Y.PRK.MŞ 7/23, 1318 Ra 13 (10.7.1900).

4 1319 *Maarif Salnamesi*'ne göre (s. 838- 865) 1316-17 itibariyle vilayette 442 medrese vardır.

Mehmet Önder 1901'de vilayette 626 medrese ve bunlara devam eden 28000 talebe; 1919'da ise 576 medrese ve 13159 talebe; Konya şehri içinde 42 medrese olduğunu yazmıştır (*Mevlana Şehri Konya: Tarihi Kılavuz*, Konya 1962, s. 379). M. Safvet toplam 2840 medresenin 576'sına sahip olan Konya'yı, 326 ile Bursa, 294 ile Aydın ve 278 medrese ile İstanbul'un takip ettiğini yazmıştır (“Medreselerimiz 3”, *Beyan'ül-Hak*, IV, sayı 92, 27 Kanunievvel 1326/4 Ocak 1911, s. 1731-1732). 19. yüzyıl sonunda Osmanlı vilayetleri içinde en çok medresenin Konya'da bulunduğunu tekrarlayan Yaşar Sarıkaya bu medreselerin kurulmasında Nakşibendi ulemanın gayretlerini vurgulamaktadır, bkz. “Sufis und Gelehrte als Medresengründer und -patrone im osmanischen Konya (18.-19.Jahrhundert)”, *Der Islam*, (79/2, 2002), s. 201-239.

5 1917'de kapatılan bu medresede dini ilimler yanında müsbet ilimler kimyaya, fizik laboratuvarı, teodolit aletleri ve musanna kürelerle öğretilmekte ve Fransızca dersini bir Ermeni hoca vermektedir. Nizamnamesinde amaç “doğulu, Türk ve müslüman kalarak din ve dünya ilimleri[ni]; batı tekniğini öğretmek bir ilim yurdu açmak” olarak belirtilmiştir. Nizamname için bkz. Mustafa Özdamar, *Hacı Veyiszade* (İstanbul, 1993). Ayrıca bkz. Yusuf Küçükdağ ve Caner Arabacı, “Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Medreseler”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler I*, (Konya, 2004), s. 392; Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri* (Konya, 1998), s. 476.

ni kaybettiği bir dönemde Konya'da kavi bir damarın bu dönemde daha da güçlenmiş olmasının muhakkak çeşitli dinamikleri vardır. Bu çalışma, mutlakiyet döneminin son sadrazamı Avlonyalı Arnavut Mehmed Ferid Paşa'nın beş yıla yakın deruhte ettiği Konya valiliği sırasında eğitim alanında yaptığı faaliyetleri ve layihalarla saraya önerdiği görüşleri ele alacaktır.

Avlonyalı Ferid Paşa'nın Konya Valiliği

Sultan II. Abdülhamid'in II. Meşrutiyet öncesi son sadrazamı Ferid Paşa⁶ Mart 1898 ile Kasım 1902 tarihleri arasında, beş sancaklı⁷ Konya vilayetinin başında bulunmuş ve maarifin ıslahı konusunda önemli çalışmalar yapmıştır.

Bu dönemde Konya, Mehmet Önder'in ifadesiyle "*yüzyıllardan beri görmediği bir ümran ve gelişmeye kavuşmuştur*". Alman Holzmann

6 Ferid Paşa, Tepedelenli M. Ali Paşa sülalesinden Mustafa Nuri Paşa'nın (Avlonya 1831-Medine 1886) oğludur. Atası Konyalı Damad Sinan Paşa (ö. 1504) Avlonya'nın fethinde bulunmuş ve buraya yerleşmiştir. Dedelerinden birçoğu Avlonya mutasarrıfı olan Ferid Paşa Yanya'da 1852'de doğmuş, babası Resmo, Kandiye ve Hersek'te mutasarrıf iken buralarda çeşitli görevlerde bulunmuştur. Daha sonra Bosna eyaleti kolordu katibi, İzvornik Sancağı tahrirat müdür muavini, Hersek divan-ı harbi başkatibi, Çačka Sancağı tahrirat müdürü olmuş ve iki ay mutasarrıfa vekalet etmiştir. Üç ay Trebinye kaymakamlığından sonra Mayıs 1877'de Hersek tümeni başkatibliği, 1879'da Bulgaristan fevkalade komiser muavinliği ve üç ay komiser vekaletinde bulunmuştur. Diyarbekir, Halep ve Hüdavendigâr adliye müfettişliklerinden sonra, Şubat 1884'te Şura-yı Devlet İstinaf Savcısı ve Kasım 1884'te Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi azası olmuştur. 27 Mart 1898'de Konya Valisi olarak atanmış ve 18 Haziran 1899'da vezaret rütbesini elde etmiştir. Kısa bir müddet Babıali Rumeli Vilayati İslahat Komisyonu riyasetine getirilen Ferid Paşa Ocak 1903-Temmuz 1908 arasında Sadrazam olmuştur. Jön Türk ihtilalinden sonra yedi ay mazul kalmış; 28 Şubat 1909'da Aydın valiliğine gönderilmiş, iki ay sonra Dahiliye Nazırı olarak dönmüştür. Ferid Paşa üç ay nazırlık yapıp istifa etmiştir. Son olarak 29 Temmuz 1912-24 Ocak 1913 arasında Meclis-i Ayan Reisi olan Ferid Paşa, hayatının son iki yılını Mısır ve Avrupa'da geçirmiş ve San Remo'da 8 Aralık 1914'te vefat etmiştir. Memleketi Avlonya'da medfun bulunan Ferid Paşa, Tepedelenli sülalesinden Refet Hanım ile evliydi ve Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, Rumca, Arnavutça lisanlarına vakıftı. BOA, *Sicill-i Ahval Defteri* No.4, s. 346; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar* (İstanbul, 1940), c. III, s. 1587-1653; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar* (Ankara 1996), c. II, s. 554-55.

7 Merkez, Teke (Antalya), Hamidabad (Isparta), Burdur ve Niğde.

şirketi ile yapılan anlaşma sonucu kanallar ve barajlar yapılarak Çarşamba Çayı Beyşehir Gölü'ne bağlanmıştır.⁸ 22 km güneydeki Çayırbağı köyündeki kaynak suyu ilk defa Belçika'dan getirilen demir borularla şehre akıtılmıştır.⁹ Alaeddin Tepesi üzerindeki 500 metre küp hacimli su deposu da 1902'de, Çayırbağı suyu getirilirken yaptırılmış ve 1954 yılına kadar kullanılmıştır.¹⁰ Ferid Paşa'nın bu işler için kurdurduğu Su Komisyonu 1926 yılına kadar görevini sürdürmüştü; buna bağış yapanların ve hizmet edenlerin evlerine ömür boyu su sağlamak üzere çeşmeler yaptırılmıştır.¹¹ Konya'da ilk müze Ferid Paşa tarafından 1901'de Konya İdadisi'ne bağlı olarak Müze-i Hümayun Konya Şubesi adıyla açılmıştır.¹² 5 Mayıs 1901'de bir Kilim ve Halı Sergisi açılmış ve vilayet dahilinde dokunan halı ve kilimler teşhir edilmiştir.¹³ Bugün Atatürk Heykeli'nden İstasyon'a uzanan ve İstasyon Caddesi de denilen cadde, Ferid Paşa'ya izafeten Feridiye Caddesi'dir.¹⁴ 1901'de yaptırılan Buğday Pazarı'nın kapısı üzerindeki kitabede şu satır bulunur: “*Vali-i vilayet devletlu Ferid Paşa hazretlerinin asar-ı bergüzdelerinden biri de işbu buğday bazarlarıdır, 1317-1319*”.¹⁵

Valiliği esnasında maiyetinde bulunan ve sonradan Konya mebusu olan Kazım Gürel, Ferid Paşa'nın, şehir içinde gündüz hamamlardan kadın, mekteplerden çocuk kaçırmak derecesine kadar bozulmuş olan inzibat ve asayiş süratle düzelttiğini, halkı emsalini görmedikleri bir huzura kavuşturduğunu, rüşvetin kökünü kestiğini, vilayet dahilinde 500 km şose yol yaptırdığını, çiftçileri yeni ziraat aletleriyle tanıştırdığını, Beyşehir gölünden akıtılan sularla ovada 580.000 dönüm arazinin sulanmasını sağladığını, şehre getirdiği Çayırbağı suyuyla halkı il-

8 İnal, *a.g.e.*, s. 1592; M. Şakir Altan, *Konya'nın İktisadi Bünyesine Bir Bakış* (İstanbul 1940)'tan nakleden Hasan Önder, *Mevlana Şehri Konya* (Konya, 1962), s. 38.

9 Hasan Özönder, “Konya'nın Su Teşkilatı Tarihinde: Çayırbağı Suyu ve Canbaz Deli Osman Ağa”, *Yeni İpek Yolu: Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya I, Özel Sayı* (Mayıs 1998), s. 154-211; M. Sabri Doğan, *Konya Su Tarihi* (Konya, 2003), s. 56 ve 199-201.

10 Önder, *a.g.e.*, s. 240-41; Özönder, s. 201; Doğan, s. 56-57. Kitabesinden bir bölüm şöyledir: “*Vezir-i sadıki Vali Ferid Paşa-yı derya-dil/Ne semte tutsa yüz, cûlar gibi sa'yeyler ihyaya/ Çayırbağı'ndan etdi celb bu ma-i mu-saffayı/ Getürdi ahenin mecra ile bu ca-yı valaya*”.

11 Doğan, *a.g.e.*, s. 57.

12 Önder, *Mevlana Şehri*, s. 324.

13 Önder, *a.g.e.*, s. 335 ve 365.

14 Özönder, *a.g.m.*, s. 200.

15 Önder, *Mevlana Şehri*, s. 362.

letlerden kurtarıp vechen de gzelleştirdiğini nakletmiştir. Kazım Gürel, valinin daha önce zikredilen inşa faaliyetlerine ilaveten belediye bahçesi, ziraat numune tarlası, hayvan ıslah deposu, patates ekiminin yaygınlaştırılması, halıcılığın ıslah ve himayesi gibi çeşitli hizmetlerini saymıştır.¹⁶

Ferid Paşa'nın Maarifle İlgili Faaliyetleri

Konya'da maarifin Ferid Paşa'nın valiliğinden önceki ve geldiği yıldıki durumunu 1316 ve 1319 Maarif Salnameleri'nden görmek mümkündür. Başka kaynaklardan takip edilebilen gelişmelerden, bu salnamelerin yayınlandıkları yılın güncel bilgilerini yansıtmadıkları anlaşılmaktadır. Zaten salnamelerde yer alan bazı alt başlıklarda da bu belirtilmektedir. Maarif salnamelerinde ibtidai mektepler hakkında bilgi bulunmaması, Ferid Paşa'nın bu mektepleri çoğaltma yönündeki faaliyetlerinin takibini zorlaştırmaktadır. 1316 (1898/9) Maarif Salnamesi'ne göre, "1313-14 sene-i dersiyesi itibariyle" Konya'da idadiyede 106 ve darülmualliminde yedi talebe vardır. 28 Rüşdiye'de de 1784 talebe okumaktadır.¹⁷ 1319 (1901/2) Maarif Salnamesi'ne göre, "1316-17 sene-i dersiyesi itibariyle" nüfusu 894.062 olan vilayette okuyan nüfus 78.953'tür. Merkezdeki idadiyede talebe sayısı 177'ye çıktığı gibi, Antalya'da da artık 125 talebeli bir idadi mektep vardır. Darülmuallimîn'de talebe sayısı 80 olmuştur. 26 Rüşdiye'de 1586 talebe vardır.¹⁸

Tablo: 1316 ve 1319 Maarif Salnamelerine Göre Konya Vilayetinde Okul ve Talebe Durumu

	1316 Salnamesi (1313-1314 Ders Yılı)	1319 Salnamesi (1316-1317 Ders Yılı)
İdadiye	1 okul/106 talebe	2 okul/302 talebe
Darülmuallimîn	1 okul/7 talebe	1 okul/80 talebe
İnas Rüşdiyesi	1 okul/talebe yok	1 okul/120 talebe
Rüşdiye	28 okul/1784 talebe	26 okul/1586 talebe
Kütübhane	30	30

16 İnal, *a.g.e.*, s. 1650-52.

17 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Birinci Sene* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1316), s. 1152-1166.

18 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Dördüncü Sene* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1319), s. 830-872.

Ferid Paşa vali olduğunda öğretmen yetiştiren okulda neredeyse talebe kalmadığını ve kendi gayretleriyle talebe sayısını artırdığını bir la-yihasında belirtmiştir:

Dâru muallimîn'in imkan derecede ıslahına bidayet-i me'muriyetimden beri sarf-ı mesai olunmuş olup, bunun en büyük delili yedi talebe-i müdavimesi mevcut iken, âsâr-ı teşvik ve iltizam-ı acizanem semeresi olmak üzere bugünkü müdavimîni doksani tecavüz etmiştir.¹⁹

Ferid Paşa'nın, daha valiliğinin ilk yılında, kendisinden önce 1873'ten beri yaptırılan yedi ibtidaiyye mektebine on sekiz adet daha ilave ettiği, kendi zamanına kadar yirmibeş rüşdiye varken 1899'da açtığı on rüşdiye sayesinde talebe sayısını 1500'den 3000'e çıkarmış olduğu, vilayette bu dönemde toplam 256 ilkokul (sıbyan ve ibtidaiyye) ve bir de mekteb-i sanayi açıldığı rivayet edilmiştir.²⁰ Vali Paşa kendisi de Haziran 1899'da, yani valiliğinin on beşinci ayında, yüzü aşkın mektep açtığını şöyle dile getirmektedir:

Bu vilayetin mâ-bihî'l-hayatı iki madde-i mühimmeden ibaret olup, biri maarifin ta'mîm u terakkisi, diğeri umur-ı nafanın tevsi'idir. Saye-i me'âli-vâye-i mülukânede, maarif için birçok şeyler yapıldığı ve karşılıkları tedarik ve temin edilerek yüzden ziyade mekteb açıldığı halde, yine ihtiyacât-ı umumiyeye kifayet etmediği anlaşıldığından, asıl lüzumu olan nevâhî ve kurâda mekâtibin tezyîdi ve on iki bin kadar kütüb ve resâilin meccânen tevzî'yle ilm u marifetin neşr u ta'mîm-i fevâidi suretine hasr-ı nazar-ı itina olmakla beraber... makâsıd-ı seniyye-i şehriyariye muvafık icraata muvaffakiyet-i ubeydanem eltâf-ı subhaniyeden kaviyyen me'mûldür.²¹

Üçüncü yılının ortasında ise yeni açılan mektep sayısı kabaca beş yüz civarındadır:

Bir memleketde icra kılınacak tedâbir-i ıslahiyyenin mebdei ve rûkn-i aslîsi tanzîm ve teksîr-i mekâtib-i hususî olmakla, üç buçuk seneden beri bu cihete fevka-ma-yutasavver hasr-ı fikr u nazar kılınmış ve bu kadar az bir zaman içinde ve bunca müessesât ve mebânî-i hayr meyânında, müceddeden ve hazine-i celîleye ve vâridât-ı maarife kat'an bâr olmaksızın dört-beş yüz mekteb vücuda getirilmiş ve karîben birçoklarının vaz'-ı esâsına dahi başlattırılmış...²²

19 BOA, Y.PRK.UM. 56/21, 1319 C 11 (25.9.1901).

20 Régis Delbeuf'ün seyahatnamesi *De Constantinople a Koniah* (1902)'den nakleden Önder, *a.g.e.*, s. 386, ayrıca aynı yazarın *Konya Maarif Tarihi* (Konya 1952), s. 54-55 ve 71-72.

21 BOA, Y.PRK.UM 46/117, 1317 S 13 (12.6.1899).

22 BOA, Y.PRK.UM. 56/21, 1319 C 11 (25.9.1901), Bkz. EK.

Kazım Gürel, Ferid Paşa'nın ilk mektepleri ihya ettiğine, "*ilk tahsil sahasında esaslı bir inkişaf hasul olduğu*"na şahadet etmiştir. Vali Paşa kabiliyetli gençleri mülhak kasaba ve köylerden getirterek merkezdeki mekteplere koyar ve tahsillerini sağlardı. Konya'daki gençlerin yüksek tahsil görmeleri için babalarını teşvik ederdi. ²³

Ferid Paşa, o devirde Bektaşî tekkesi olarak kullanılan Karamanoğlu devri eserlerinden Ali Gav Zaviyesi'ni onarmış, onu Sultan II. Mahmud'un Bektaşîliği imha teşebbüsüne atfen Mahmudiye Medresesi olarak adlandırmış ve Hadimli Mehmed Vehbi Efendi'ye vererek tedrisata kazandırmıştır.²⁴ Mahmudiye, Ferid Paşa'nın açtığı ibtidailerden birinin de adıdır; bu isimlendirme onun Tanzimat fikriyatına bağlılığına yorulmalıdır. Sanayi mektebi ile Süleymaniye medresesi arasında kalan harap bir mescidi tamir ettiren Ferid Paşa, iki ayrı kapıdan iki ayrı kurumun talebelerinin namazlarını beraber kılmalarını sağlayarak mektepli ile medreseli arasındaki soğukluğu gidermeye çalışmıştır. Fakat iki tarafın zamanla bozuşup kavgaya etmesi üzerine kızan vali mescidin medrese tarafındaki kapısını kapattırıştır.²⁵ Valinin mescidin mektebe değil de medreseye bakan kapısını kapatmasını, yalnızca modern olan eğitim kurumunu tercih etmesi olarak algılamamalı; mektebin mescitle olan beraberliğini sürdürme çabası olarak da değerlendirilmelidir.

Yine bu dönemde, Konya medreselerinde bir ara mekteplerdeki ders sistemi uygulanmış; tatil olan Cuma ve Salı günlerinde talebeye Türkçe hitabet, hesap, coğrafya ve hüsn-i hat dersleri verilmiştir.²⁶ İlave derslerin mahiyetine bakılırsa, bu sistemin uygulanmasındaki hedef, medreselilerin mekteplilere nazaran memuriyete girme konusundaki yetersizliklerini düzeltmeye yönelik olmalıdır. İlkokullara öğretmen yetiştiren darülmualliminde eğitim görenlerin de medrese öğrencileri olması dikkat çekicidir.²⁷ Ferid Paşa'nın medreselilere olan terahhümü, Zekai Konrapa'nın 1930'lu yılların başında, Konya Lisesi'nde tarih muallimi iken tanıştığı "Konya'nın değerli alimlerinden bir zat"tan naklettiği bir rivayette de hissedilmektedir:

23 İnal, *a.g.e.*, s. 1651.

24 Önder, *Konya Maarif Tarihi*, s. 95, 97, 169, 191; Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri* (Konya 1998), s. 313-17.

25 Arabacı, *a.g.e.*, s. 480.

26 Önder, *Mevlana Şehri*, s. 379.

27 "[M]ekâtib-i ibtidaiyyeye muallim yetiştirmek üzere açılan işbu (...) mekteb-i mezkura devam edenler ale'l-ekser medrese müdavimleri olub", BOA, Y.PRK.UM. 56/21, 1319 C 11, Bkz.Ek.

Abdülhamid devrinde Vali Ferit Bey medrese hocalarını topladı. ‘Ayağınızı asra uyduramıyorsunuz. Fırsat elde iken şu medreseleri ıslah edelim. Ben de size yardım edeyim. Sonra pişman olacaksınız. Günün birinde medreseleriniz yıkılacak, altında siz de ezileceksiniz’ diye ihtar etti. Fakat biz valinin bu sözlerine kulak bile asmadık.²⁸

Anadolu’daki ilk darülmüesseslerden biri olarak on üçüncü yüzyılın ortalarında tesis edilen İnce Minare Medresesi’ni, üzerine 1901’de iki yıldırımın düşmesi sonucu tekrar harap olmasından bir yıl önce tamir ettiren de Ferid Paşa’dır.²⁹

Ferid Paşa’nın Sadarete Terfiinde Maarif Çalışmalarının Rolü

Ferid Paşa yaptığı işlerin padişahça bilinmesi için her fırsatı kullanmayı bilmiştir. Mesela, Vilayet İdare Meclisi üyelerince imzalanıp kendisine takdim edilen bir teşekkür yazısını saraya göndermiştir:

[Padişahın] vilayet-penâhîleri gibi bir vezir-i zî-tedbiri vilayetimiz valiliğine kâmrân buyurdıkları avândan beru vilayetin her köşesinde uyun-ârâ-yı şükran olan bunca meâsir-i hayriyye ve nafianın ta’dâdı gayr-i kâbil-i imkandır. Dahil-i vilayette otuz beş senelik inşaatın bir misli fazla yollar ve bir hayli mektebler ve hastahane ve ebniye-i askeriyeye ve hükümet daireleri ve rıhtımlar ve sair âsâr-ı nafia bu müdde’anın burhanıdır.

Konya Belediyesi’nin yıllık geliri “*teşrif-i devletlerine kadar*” 150.000 kuruş iken, şimdi 600.000 kuruşa yükseldiğini hatırlatan ve Belediye Bahçesi için uzunca bir teşekkürü ifade eden yazı, “*umum namına ve hey’etce arz-ı şükranına cür’et eyledik*”, cümlesiyle son bulmaktadır. Ferid Paşa, bu teşekkürnameyi saraya takdimen gönderdiği ön yazıda, ibtidai mekteplerin fukara öğrencilerine, padişaha dua etmelerini sağlamak için, dört bin adet cüz dağıttığını ve Sadreddin-i Konevi Türbesi ve Camii’ni yeniden tefriş ettirdiğini ve Antalya’da iskan olunan muhacirlerin çocuklarının “*emr-i mesnûn-ı hitânları icra kıldığını*” belirtmeyi de ihmal etmemektedir.³⁰

Enver Ziya Karal, Ferid Paşa’nın Konya valiliği esnasında gözle görülür başarılar kazandığını, fakat sadrazamlığa bu başarılarından dolayı getirilmediğini iddia etmektedir. II. Abdülhamid’in, Mevlevî tarikati-

28 M. Zekai Konrapa, *Bolu Tarihi* (Bolu Vilayet Matbaası, 1960), s. 576.

29 Caner Arabacı, *a.g.e.*, s. 148-49; Hüseyin Köroğlu, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, Konya 1999, s. 66-69.

30 Y.PRK.UM. 58/21, 1320 M 7 (16.4.1902).

na bağlı olan veliaht Reşad Efendi'nin Konya'daki elebi Efendi ile münasebetlerinden endişeli olduğunu bilen Ferid Paşa, Çelebi Efendi'nin hareketlerini devamlı olarak saraya bildirmiştir.³¹ İzzet Paşa bu rivayeti tasdik etmiş ve "Ferid Paşa'nın emniyyet-i şahaneye mazhar olmadığını bildiği Abdülvahid elebi aleyhinde vuku bulan maruzat-ı mütevaliyesi, nazar-ı şahanede şahsını tezkiye ve mevkiini tashih eylediği"ni eklemiştir.³²

Ferid Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in gözüne girmek için, veliaht Mehmed Reşad Efendi ile sıkı ilişkileri bulunan Mevlana Dergahı postnişini Abdülvahid Çelebi Efendi'ye Konya'yı gerçekten de dar etmiştir:

Vali-i vilayet Ferid Beyefendi kulları öteden beru hanedanımıza ve dâ'ilerine adavet ve husumeti olan birtakım fesedenin sözlerine bila-tahkik itimad ederek, maaşlarımızın ahzi hususunda birtakım su'ubet göstermekte olduğu gibi, dâ'ilerine mensub memurından bir zatı bugün habs ile yedi yüz senedir saye-i saltanat-ı seniyyede mahfuz olan hukuk ve namus-ı dâ'iyânemi ihlal eylemişdir.

Abdülvahid Efendi, padişaha yazdığı bu şikayet telgrafının devamında, "vali-i bî-insaş" görevden alınmazsa kendisinin Konya'yı terk edeceğini yazmıştır.³³ Saraydan kendisine verilen cevapta kesinlikle şehri terk etmemesi ihtar kılınarak gerekli tahkikatın yapılacağı bildirilmiştir.³⁴ Bu muhabereden bir ay sonra meşihat makamı padişaha Konya'dan elebi Efendi hakkında vürud eden iki şikayet yazısını iletmiştir. Birincisi, Abdülvahid Efendi'nin, Mevlana dergahına nisbet olunan ekazib-i tarihiyyenin bu havalice olan şöhret-i kazibesine mağruren birtakım hayal-i muhale hizmet ve elebiyan ve ahali-i saireden birtakım sade-dilânı bi'l-iğfal... cemiyetini tezyid ve mu'tekidân-ı bâ-tılasını tedricen yerleştirmekte olduğu ve bir iki seneden beri memurîn-i hükümet ve sair esdikâ-yı devlet aleyhlerinde enva'-ı desise kurduğunu şikayet eden çoğu müderris ulemeden otuz yedi kişinin mührünü ve müftünün de onayını taşıyan bir arızadır. Bu "cemiyet-i muzırranın tefrikiyle hilaf-ı merzıyy-i âli bulunan ahval-i nâ-meşrû'anın

31 E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1977, c. VIII, s. 299-300. Karal, Ferid Paşa'nın Konya Valisi iken sadarete getirildiği konusunda yanılmıştır. Ferid Paşa 30 Kasım 1902'de Babiali Rumeli Vilayati İslahat Komisyonu Riyaseti'ne getirilmiş ve yaklaşık iki ay sonra sadrazam olmuştur.

32 İnal, *a.g.e.*, s. 1602; Abdülvahid elebi ile ilişkileri için ayrıca bkz. s. 1652-53.

33 BOA, Y.PRK.AZJ. 38/18, 1316 Za 12 (24.3.1899).

34 BOA, Y.PRK.BşK 59/2, 1316 Za 24 (6.4.1899).

ref u imhast”nı istemeleri, mahallî ulemanın dergaha hangi nazarla baktıklarını açıkça göstermektedir. İkinci şikayet yazısı bizzat çelevi sülalesinden birine aittir. Hüseyinçelebizade Abid Efendi, Abdülhalim Çelebi’yi bektaşılık, şüilik ve rafizilikle, hem-meşreplerini taşralara postnişin yapmakla ve haremine fahişeler celbiyle suçlamaktadır.³⁵

Mevleviliğin merkezi Konya’da medrese ulemasının genelde Nakşibendi olması dikkat çekicidir.³⁶ Konya ve çevresini Nakşibendilik ile tanıştıran Mustafa el-Hadimî (öl.1147/1734) olmuşsa da, asıl sirayeti Mevlana Halid-i Bağdadî’nin (öl.1242/1827) müridlerinden Bozkırlı Şeyh Muhammed Kudsi (öl.1268/1852) sağlamıştır. Nakşibendi meşayihinin aynı zamanda ulemadan olmaları, bizzat medrese kurup tedris ediyor olmaları, kendilerini ehl-i ilim için cazibe merkezine dönüştürmüş ve Konya’da müderrislerin Nakşibendi olması gibi bir gelenek doğurmuştur. Mevlevilerin medreselere aynı ilgiyi göstermemiş olmaları da böyle bir çizginin oluşmasına katkıda bulunmuştur.³⁷ Çoğu Nakşi olan otuz yedi alimin Çelebi Efendi’yi şeriata aykırı eylemlerinden dolayı meşihat makamına şikayet etmesini aslında, bir tarikatın, tarikat kurumunu bozulmalardan muhafaza etme içgüdüsünden kaynaklanan bir tepki olarak görmek lazımdır.

Askerlikten ve bazı tekaliften, mesela temettu vergisinden muaf olup büyük bir nüfuza sahip olan Mevleviler’e karşı dengeyi güçlendirmek için, Konya’da medreselerin ve mekteplerin durumlarını iyileştirme çalışmalarının sarayca teşvik gördüğü, hünkarın medreselileri kayırdığı da iddia edilmiştir.³⁸

Avlonyalı Ferid Paşa’nın Konya Valiliği sırasındaki çalışmaları sadece sadarete atanmasında değil, II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki görevlerinde de kendisine referans olmuştur. 1909 yılı Şubatında Meclis-i Mebusan’da Aydın Valiliği’ne tayini konusu tartışılırken gündeme gelmiş ve oradaki başarılarının bazı mebuslarca dile getirilmesi sonucunda bu ataması gerçekleşmiştir. Konya mebusu Vehbi Efendi, Selanik mebusu Rahmi Bey’in “*Konya Konya olalıdan beru Ferid Paşa gibi bir*

35 Bu şikayetler konuyu ciddiye alan Şeyhülislam M. Cemaleddin’in ön yazısı ile padişaha arz edilmiştir: “*Çelebi Efendi dâ’ülerinin bazı ahval-i gayr-ı meşru’asını hâki Konya uleması tarafından varid olan bir bayli mühr ü imzayı müstemil varaka ile Abid Çelebi namında birinin göndermiş olduğu mufassal arzıhal meşmul-gâb-ı dekâik-iktinâb-ı velinimet-i a’zamîleri buyrulmak üzere leffen arz,*” BOA, Y.PRK.AZJ 38/39, 1316 Z 29.

36 Hüseyin Köroğlu, *a.g.e.*, s. 285.

37 Sarıkaya, *a.g.m.*, s. 221-236.

38 Caner Arabacı, *a.g.e.*, s. 67-68; Köroğlu, *a.g.e.*, s. 329.

vali görülmemiş olduğunu" işittiğini söylemesi üzerine şöyle demiştir: "Konya adeta bir harabe idi. Ferid Paşa öyle bir mamure haline getirdi ki, Devlet-i Osmanıyyeye saltanat geçeli altıyüz senedir Konya'ya böyle bir vali gelmemiştir." Kastamonu mebusu şükrü Efendi, "Ferid Paşa gibi onbeş vali olursa bu millet iştihar eder", demiştir. Karesi mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi:

Altı sene Konya'da bulundum. Ferid Paşa, umur-ı ibadı hüsn-i temşiyette o kadar ehliyet göstermiştir ki, bu hiçbir valide görülmemiştir. Hasenatına Konya'da mevcut olan heyâkil-i ümran her vechile şehadet ediyor. İstibdat zamanında o suretle hüsn-i hizmet eden bir vali, Meşrutiyet zamanında, ba-husus İzmir gibi bir vilayette böyle mühim bir adam her vech ile hüsn-i hizmet edecektir,

sözlerini sarfetmiştir.³⁹ Konstantinopolis gazetesi de vefatından sonra Ferid Paşa'yı "umur-ı maarifde sahib-i yed-i tûlá" olarak yad etmiştir.⁴⁰

Ferid Paşa'nın Bir Layihasında Maarif İslahatı

Valinin saraya yazdığı raporlar yeni bir yüzyılın eşiğinde bulunan Konya'daki maarifin durumu ile ilgili ilginç veriler sunmaktadır. Eylül 1901'de vilayetin durumuyla ilgili arz ettiği on altı sayfalık uzun bir layihanın⁴¹ "Umur-ı Maarif" bölümünde Vali Ferid Paşa, "Vilayet maarif ve mekatib-i umumıyesinin ıslahı için, üç buçuk seneden beri köylere kadar her tarafı defaatle devr u teftiş ile bir fikir-i sahib hasıl ettim", dedikten sonra dokuz başlık altında konuyu işlemiştir. Bu başlıklar şunlardır: Mekatib-i Sıbyan ve İbtidaiye, Maarif Komisyonları, Mekatib-i İbtidaiyeye aid Varidat, Mekatib-i İbtidaiyenin İslahatı Hakkında Mütalaat-ı Acizanem, Darülmuallimîn, Mekatib-i Rüşdiye, Mekatib-i İ'dadiye, Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye ve Vilayet Maarif İdaresi.

Bu başlıklar altında serdedilen düşünceler kısaca şöyledir:

1. Sıbyan Mektepleri: Muallimlerin yetkin olmamaları ve eski tarzda eğitim vermeleri nedeniyle bu ilkokullarda yıllarca okuyan zavallı çocuklar hiçbir şey öğrenemediklerinden camilerde imamlık ve ilaveten ziraat, bağcılık ve esnafılık yapmaktadırlar. Bu muallimler medreselere

39 İnal, *a.g.e.*, s. 1593-94.

40 İnal, *a.g.e.*, s. 1600.

41 Ekteki layihadır; BOA, Y.PRK.UM. 56/21, 1319 C 11 (25.9.1901).

biraz devam eden ve malumatı sırf Kuran-ı Kerim'den ibaret bulunan yetersiz kişilerdir.

Vilayet matbaasında bastırılan kırk bini aşkın cüz, elifba ve kıraat risalelerini ücretsiz olarak her tarafa dağıtılmışsa da bu miktarın yetersiz olduğu açıktır. Kasaba ve köy mektepleri için gereken kitapların düşük fiyatlarla temini sağlanamamakta, kabil-i icra olmayan ders programları tanzim edilmekte ve bu ders programları sık sık değiştirilmekle fakir öğrenciler kitap değiştirmeye mecbur edilmekte, yerinde toplanmış olan vergilerin harcanmasında yerel memurlar zorluk çıkarmakta, bazı kitapçılara menfaat sağlamak maksadıyla mühürsüz kitapların fakir çocukların ellerinden toplanması emredilmektedir. Maarif Nezareti memurları valiliğin bu konularla ilgili çalışmalarına güçlük çıkarmaktadır.

Bir memlekette icra kılınacak ıslah tedbirlerinin temeli hususî mekteplerin çoğaltılması olmalıdır. Bunun için vilayette üç buçuk senede dört-beş yüz mektep vücuda getirilmişse de, nüfusa oranla bu rakamın da yetersiz olduğu muhakkaktır. Dahiliye Nezareti'nin bir tebliğine göre her ne suretle olursa olsun ahaliden yardım toplanması yasaklanmışken, mekteplerin inşa, ıslah ve çoğaltılması hususunda yardımseverlere müracaat olunması hakkında Maarif Nezareti'nden gelen tebliğatin nasıl uygulanacağı konusunda memurlar şaşkınlık içindedir.

Ahalinin yazları yaylalara çıkması nedeniyle ziraat işlerinin yoğunlaştığı dört-beş ayda çoğu yerde tedrisat yapılamaması başka bir sorundur.

2. Maarif Komisyonları: Vazifelerine ve çalışma usullerine dair hiçbir talimat bulunmayan bu komisyonlar daha önce çoğu yerde yok veya sadece ismen varken, bütün liva, kaza ve çoğu nahiyelerde derhal yeniden teşkil edilmiştir. Bu komisyonların sorunları şunlardır:

- a. Komisyonların başındaki memurlar başka yere tayin edildiğinde yerlerine gelenlerin yeterince maarifperver olmaması, katip ve sandık emininin fahri olması mahzurlara yol açmaktadır.
- b. Komisyonların hesaplarını sık sık denetleyecek müfettişler istihdam edilmelidir.
- c. Komisyonların ellerinde mekteplerin idaresi, muallim seçimi, varidat toplanması ile ilgili, mahalli memurlar ve maarif memurlarıyla ilişkilerini düzenleyen bir talimat bulunmamaktadır.
- d. Aylık ve yıllık gelir-gider cetvelleri memurların kayıt ve hesap bilmemesinden dolayı muntazam gönderilememekte; dolayısıyla mekteplerin genel durumu bilinmemektedir.

3. **İbtidai Mekteplerin Gelirleri:** İlkokullara ait varidat 50-60.000 kuruş iken, şahsi gayretlerle senelik 550.000 kuruşu aşan bir rakama ulaşılmıştır. Bir iradeyle önceki yıllara ait toplanamayan vergilerin ibtidai mekteplere emlak ve akar sağlanması için terk edildiği duyurulmuşsa da, bunlardan toplanabilen kısmın bu işlere harcanması konusundaki talepler Maarif Nezareti memurlarınca geciktirilmekte ve zorluk çıkarılmaktadır.

4. İbtidai Mekteplerin İslahatı Hakkında Mütalaalarım:

- a. Hisse-i Maarif adıyla alınan verginin bir kısmının yerel ilkokullar için kullanılmaması mükelleflerin haklı şikayetlerine sebep olmaktadır. Bu hissenin bunlara tahsisi uygun olacaktır.
- b. Harap olmuş vakıfların gelirleri şartsız olarak maarife kullanılmalı, bunun için uzun yazışmalarla vakit geçirilmemelidir. Yerel maarif komisyonu ile idare meclisinin verecekleri karar üzerine keyfiyet Vilayet İdare Meclisi'nce araştırılıp derhal icraata başlanılmalıdır. Buna göre yeniden ve etraflıca bir talimat kaleme alınıp her tarafa gönderilmelidir.
- c. Avarız gelirlerinin tamamının maarif namına zabtı mümkün olmadığına nazaran, bir kısım varidatın Maarif Sandıkları'na alınabilmesi maksadıyla bir usul tesbiti için vilayete salahiyet verilmelidir.
- d. Avrupa devletlerinde maarife ve ilkokullara tahsis edilmiş olan paralar dikkate alındığında ve memleketteki durum düşünüldüğünde, ihtiyacın derecesi görülecektir.
- e. Bizde ilk ve ortaokullar büsbütün terk ve ihmal edilerek yalnız lise ve yüksekokullar düşünülmekte ve yalnız göz önünde bulunan İstanbul'daki okulların ıslahına çalışılmaktadır. Vilayetin ihtiyaçları dikkate alınmayarak, burada toplanan maarifle ilgili vergilerin İstanbul'a aktarılması haklı olarak dikkat çekmektedir.
- f. Köy mekteplerindeki muallimlere verilecek maaşın resmi olarak temini gerekmektedir. Hocalarına aylık belirli miktar para ya da zahire verileceğine dair köyün ileri gelenlerinden taahhütnameler alınarak bazı köylere gönderilen muallimler daha sonra bu ücretlerini alamayınca geri dönmektedirler. Tahsilin önemini bilmeyen ahaliye babacan devletin müdahalesi gerekmektedir. Köyde toplanacak para maarif sandığında birikmeli ve oradan muallimlere ödenmeli ve bunun takibi için her kazaya müfettişler tayin edilmelidir.
- g. Maarif Nizamnamesi'ne göre ilkokulların idaresi, ıslahı, çoğaltılması, inşa ve tamiri ahaliye bırakılmıştır. Ahalinin şimdiki tak-

dir ve idrak durumlarına bakılırsa hükümet-i seniyyenin bu hususta daha uzun zaman babalık etmesi gerekmektedir.

5. Darümuallimîn: Konya’da tahsil müddeti iki yıl olan bir tane gündüzlü Darümuallimîn mevcuttur. Mezunlar sadece Konyalı olduğu için mülhakata gitmek istememektedir. Evvelce yedi talebesi varken, şahsi gayretlerle şimdi doksanı geçmiştir. Tecvidli Kuran-ı Kerim, Arapça ve Farsça, Türkçe, Matematik, Tarih, Coğrafya ve Rika yazısı öğretilen bu okula devam edenlerin çoğu medrese talebesidir. Zaten 20 yaş altında öğrenci alınamayacağına göre, Kuran-ı Kerim ile Tecvid derslerine ve ilkokullarda okutturulmayan Arapça ve Farsça öğretilmesine gerek yoktur. Bunlar yerine Pedagoji ve Hıfzussihha öğretilmelidir. Darümuallimînlerde tahsil müddeti üç seneye çıkarılmalı, program günün ve geleceğin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde düzenlenmeli; ya liva merkezlerinde de birer Darümuallimîn açılmalı, veyahut vilayet merkezindeki Darümuallimîn’in yatılı olması sağlanmalıdır. Muallimliklere İstanbul’daki Darümuallimîn Rüşdiyesi’nden değil, oranın yüksek kısmından mezun, muktedir ve çok sayıda muallimler tayin edilmelidir.⁴²

6. Rüşdiye Mektepleri: Yirmi yedi Rüşdiyemiz varsa da, muallim yoktur; olanlar da cahildir. Cahil muallimler mektepleri kahvehaneye çevirmişler; çoğu vakitlerini özel işleriyle geçiriyor, okulları istediklerinde açıp kapatıyorlar.

Muallim-i evveller, henüz öğretme yaşı geçmemiş genç ve faal yeni muallimlerle değiştirilmelidir. Rüşdiyelere en az üç muallim tayin edilmelidir. Sık sık değiştirilen ders programlarının ıslah edilerek artık bir müddet olsun değiştirilmemesi gerekir. Gayretli muallimlerin zam ve nişanla ödüllendirilmesi münasıptir. Toplam bine yakın mektep bulunan geniş bir vilayette bir müfettişin bile istihdam edilmemesi, İstanbul’daki müfettiş sayısıyla kıyaslandığında dikkat çekicidir; hemen bir sermüfettiş ve bir muavin tayin edilmelidir. Muallim maaşları yükseltilmelidir. Rüşdiyelerde gerekli ıslah ve tensik çalışmaları yapılmazsa, bunlar ibtidailere dönüştürülmelidir; zira onlar kadar başarılı bir öğretim sağlayamamaktadırlar.

42 Ferid Paşa bir yıl sonra Maarif Nezareti’ni, Darümuallimîn’in yeniden genişletilmesi ve inşası, talebe sayısının artırılması konusundaki acil taleplerine duyarsız kalmakla suçlamış; yıkılmak üzere olan binanın tamirini erteleme nin asla caiz olamayacağını anlatan bir Vilayet Idare Meclisi kararını saraya göndermiştir. Bu kararda, liva merkezlerinde behemehal birer neharî Darümuallimîn açılması ve bundan sonra Darümuallimînden mezun olmayanların köylerde imamlığa ve hocalığa tayinden men edilmesi de tavsiye edilmektedir (BOA, Y.MTV 234/142, 1320 C 21).

7. **İdadiye Mektepleri:** Merkezde bir yatılı ve gündüzlü, Antalya'da bir yatılı olmak üzere iki idadi mevcuttur. Niğde, Hamid-ili, Burdur, Teke namıyla dört sancak vardır ki, bunlardan Niğde livası yedi, Hamid-ili livası altı büyük kazayı havi olup, henüz her ikisinde de idadi açılmamıştır. Mektepsizlikten dolayı birçok Hristiyan çocuğu Atina ve Paris gibi yabancı ülkelerin mekteplerine gidip, oralarda Osmanlı terbiyesinin hilafı bir terbiye ile yetişmektedirler. Elliyle sınırlandırılan yatılı talebe miktarı yüze ve iki olan mubsır sayısı en az dörde çıkarılmaktadır. Buna mukabil iki muavinlikten biri lağvedilip hademenin çoğaltılması ve Fransızca dersine muktedir bir zatın tayini gerekmektedir.

8. **Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepler:** On yedisi henüz ruhsatnamesiz yüze yakın mekatib-i gayrimüslime vardır. Zararlı tedrisat ve telkinatın vuku bulmamasına son derece özen gösterilen bu okulların neredeyse tamamında Türkçe okutulmaktadır. Ancak bunlar tahsisat yokluğundan bahisle daima Türkçe muallim tayini talep ve istirham etmektedirler.

Vilayetin hiçbir tarafında ecnebi mektep yoktur. Ancak eski Maarif Müdürü Halil Kamil Efendi zamanında izinsiz verilmiş bir ruhsatname ile Konya'da Fransız papazları tarafından önce erkeklere mahsus bir mektep açılmış ve buraya zamanla ayrıca bir kız mektebi ve şapel ilave edilmiştir. Bu durum Dahiliye Nezareti'ne ve Maarif Müdürlüğü'ne defalarca yazılmışsa da, bir cevap alınamamıştır.

9. **Vilayet Maarif İdaresi:** Bugün vilayet merkezindeki maarif idaresinde çalışan maarif müdürü, muhasebe memuru ve refiki, katip ile sandık eminininden ibaret beş muvazzaf memur vardır.

Sonuç

Ferid Paşa'nın Konya'da eğitimin durumuyla ilgili olarak verdiği bilgilerin büyük kısmının diğer vilayetler için de geçerli olduğu düşünülebilir. Bu bilgiler ülkenin eğitim müesseselerinin 20. yüzyıl başında ne halde olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Vali Paşa bu layihasında Avrupa ülkelerindeki durum ile karşılaştırma yapmakta, devletin yalnızca göz önündeki İstanbul'daki okullara önem verdiğini vurgulamakta ve taşradaki okulların içler acısı halini ortaya koymaktadır. Taşradaki eğitim müesseselerinin bu halinden kaynaklanan sorunlar çığ gibi büyümekte ve başka yazışmalara da neden olmaktadır. Mesela, taşradaki medreselerin perişan halinden dolayı gençlerin tahsillerini tamamlamak üzere İstanbul'a akın etmeleri üzerine vilayetlere bu göçü önlemelerini isteyen bir irade gönderil-

miştir. Tamire muhtaç taşra medreselerin tamirini ve müderrisleri bulunmayan medreselere hocalar tayinini emreden bu irade-i seniyye “*talebenin ikmal-i tahsil için Dersaadet’e azimet ve ihtiyar-ı külfet etmelerine mahal bırakılmaksızın herhalde taşra medreselerinde temin-i tahsillerine itina edilmesi*”ni emretmekteydi. Şifreli gelen bu talimatı kendisine bağlı mülhakata yine şifreyle gönderen Konya Valisi Ferid Paşa şöyle bir ilavede bulunmuştur:

Bundan böyle ikmal-i tahsil için buradan Dersaadet’e gitmek isteyen talebe-i ‘ulûma murûr tezkiresi verilmemesi lüzum-ı katı’ası Vilayet Nüfus Nezareti’ne bir tezkire-i mahsusa-i mahremane ile ihtar edilmiştir.

Ferid Paşa, Konya’dan İstanbul’a medrese tahsili için kimsenin gitmediğini cevaben belirttiikten sonra, asıl sorunu saraya gönderdiği bir yazısında şöyle dile getirmektedir:

Konya medreseleri bi’n-nisbe mümkün mertebe kâbil-i istifade bir halde bulunduğu için, buradan Dersaadet’e talebe gitdiği pek de vaki’ değil ise de, bir kat daha iltizam-ı dikkat ve medâris-i mevcûdenin ıslâh-ı ahvâline sarf-ı mesai ve gayret olunmak mukarrerdir. Şu kadar ki, Darülfünun, Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Nüvvab, Darülmüallimin gibi, derecât-ı âliyyede bulunan mekâtib-i umumiye payitaht-ı saltanat-ı seniyyede bulunduğu cihetle, bu mekteplerden birine devam ile behremend-i feyz-i muvakkat olmak arzusunda bulunan talebenin bu maksadla Dersaadet’e azimete mecburiyetleri nev’an-mâ tabii ve fakat işbu mekâtib-i âliyenin umumen Dersaadet’e hasrıyla bütün vilâyât-ı şahane müte‘alliminin şu suretle İstanbul’a tevâlî-i vürûdu esbâb-ı adîdeden dolayı münasib olamayacağı gibi, zaten şimdiki halde bile mekâtib-i mevcûde-i askeriye ve âliye müdavimlerinin mekâdiri hadd-i ma’rufu mütecaviz bulunduğu bedihî olmasına binaen, izdihamın tahfifi ve âtiyen dahi Dersaadet’e talebe vürûdu mecburiyetinin kısmen ref’i zımında müntehâ-yı merâtib-i tahsil olan derecât-ı âliyyeye mahsus tahsilat ile mükellef olan aynı mekâtibin tedricen taşrada dahi tesisi maslahaten münasib ve pek çok fevâidi mucib olacağı vârid-ı hâtır-ı kâsır olmakla, icra-yı icabı vâbeste-i re’y-i rizîn-i hikmet-karîn-i âlidir.

Böylece Ferid Paşa İstanbul’a yüksekokullarda okumak için gidildiğini ve bunu önlemenin tek yolunun taşrada da Darülfünun, Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Nüvvab, Darülmüallimîn gibi yüksek öğretim müesseselerinin kurulması olduğunu merkeze ihtar etmektedir.⁴³ Ferid Paşa

43 BOA, Y.PRK.UM 59/6, 1320 Ra 16 (22.6.1902) Aynı tarihlerde diğer vilayetlerden de vilayet medreselerinin durumunu anlatan ve medrese talebesinin İstanbul’a gitmesinin önleneyeğini, gitmiş olanların da geri ge-

sadrizam olduktan sonra Konya maarifine bu görüşleri doğrultusunda hizmete devam etmiş ve 1908'de Konya'ya gelen Avrupalı bir seyyah, kendisine gurur verecek şekilde, artık İstanbul'dan Konya'ya ders görmek için öğrenciler geldiğini yazmıştır.⁴⁴

Taşrada yüksekokulların tesisi konusunu her fırsatta hatırlatmaya devam eden Ferid Paşa başka bir layihasında ABD ve Avrupa'dan örnekler vermektedir. Mesela, Rasadhane'nin şubeleri kurulmalı ve bunlar ABD ve Avrupa'dakilerle "*daima te'âtî-i malumatta bulunmalı ve neşriyat-ı müfîde ile halkı aydınlatmalıdır.*" Dâru'l-Mûsikî-yi Humayun tesis edilmeli ve idadilerde musiki öğretilmelidir. Anadolu'da Protestan vaizlerin doktor kılığında dolaştığını ve her yerde ecnebi tabiplere rastladığını yazan Ferid Paşa'ya göre, yerli tabipleri çoğaltmak üzere yeni tıbbiyeler tesis edilmeli, mekteplerde hıfzussıhha dersleri okutulmalı ve yeni hastaneler açılmalıdır. Her vilayetin özelliğine göre okullar kurulmasını öneren Ferid Paşa Cezayir-i Bahr-i Sefid, Trabzon ve Kastamonu'da kaptan ve makinist yetiştirecek bahriye mektepleri açılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁵

Maarifin neşri konusunda bu gayretleri elbette Ferid Paşa'nın vilayetten sadarete yükselmesinde etkili olmuştur. Eğitimle ilgili konularda merkezî hükümetle ve sarayla onun kadar yoğun yazışmış başka bir vali yoktur. Ferid Paşa bu terfiinde ayrıca Konya'nın tarihten kaynaklanan özel bir durumundan, yani sarayı tedirgin eden çok güçlü bir dergahın varlığından da istifade etmesini bilmiştir. Mahalli ulema ile elele uygulanan yenilikçi eğitim politikaları, yani modern okulların yaygınlaştırılması ve medreselerin ıslahı, Konya'da Mevleviliğin gücünün aşınmasına da yol açmıştır.

---

tirileceğini temin eden yazılar gönderilmiştir. Mesela, Adana vilayetinden cevap, BOA, Y.PRK.UM 59 /17, 1320 Ra 21; Manastır vilayetinden cevap, BOA, Y.PRK.UM 59/31, 1320 Ra 24. Bu yazıların tamamı merkezden vilayetlere giden iradelere cevaben gönderilmiştir. İstanbul'a taşradan medreselilerin gelmesini önlemek ve böylece taşra medreselerinin canlı kalmasını sağlamak, bu yazının başında geçen, Anadolu'da ulemanın azalmasına karşı alınan tedbirlerden biri olmalıdır.

44 H. Charles Woods, *La Turquie et ses Voisins* (Paris, 1911)'dan nakleden Mehmet Önder, *Seyahatnamelerde Konya* (Konya 1948), s. 47.

45 BOA, Y.PRK.UM 58/95, 1320 Ra 11 (17.6.1902). Bu evrak padişahın cülusunun yirmiyedinci yıldönümü münasebetiyle arz edilen, Rasadhaneler, Konservatuarlar, Tıbbiyeler, Darulmuallimin, Merakib-i Bahriye, Medaris, Darülaceze, Halı/Kilim Sergisi, Vesait-i Nakliye ve Hapishaneler başlıklı konuları içeren altı büyük sayfalık bir layihadır.

Ek:

Konya Valisi Avlonyalı Ferid Paşa'nın 11 Cemaziyelahir 1319, yani 25 Eylül 1901'de sunduğu onaltı sayfalık vilayet raporunun maarifle ilgili kısmı

(BOA, Y.PRK.UM. 56/21, 1319 C 11, s.5-16)

UMUR-I MAARİF

Vilayet maarif ve mekâtib-i umumiyesi hakkında mufassalan arz u beyan etmek istediğim meşhûdat u mütalaat-ı acizanemle, bu babdaki suver u tedâbir-i islahiyyeyi netâyic-i tecârîbe terk eylemiş ve üç buçuk seneden beri, vilayeti teşkil eden liva ve kaza ve hatta nahiyeler ve karyelere varıncaya kadar her tarafı bi'd-defaât devr u teftiş ile itikad-ı acizanemce bir fikr-i sahih hasıl etmiş olduğumdan, bugün vilayet mekâtib-i mevcudiyesi ile ihtiyacât-ı hâzıra ve tedâbir-i islahiyyesi ber-vech-i zîr mufassalan arz-ı nazargâh-ı takdîr olunur.

Mekâtib-i Sıbyaniyye ve İbtidaiyye

Tahsil-i ibtidaiyye mahsus iki nev' mekteb bulunub, bunlara Maarif Nezaret-i Celilesi usulünü takliden umum tarafından sıbyan ve ibtidai mektepleri namı verilmekte ve mekâtib-i sıbyaniyye denilen mekteplerin hemen umumunda ta'lim ve hıfz-ı Kurân-ı azimüşşana ikdam olunmaktadır. Bunlarda Türkçe lisanını ta'lime, yani sadece ve dürüstce yazub okumağa, biraz da hesab-ı âdiyye hiç ehemmiyet verilmeyip, devam eden talebe birçok seneler ta'allüm u tederrüs eylediği halde dahi maa't-teessüf pek çok şey öğrenemiyor. Bunun esbabı pek zahir ve iyandır. Usul-i tadrîs hala tarz-ı kadim üzre olub, muallim denilen zevatın malumatı pek mahdud ve usul-i cedide-i talimiyyenin [s.6] fevâidine vukufu mefkuddur. Zaten ekser köylerde ve bazı kasabaların kenar mahallelerindeki mekteplerde muallimlik eden bu gibi zevattan ekserinin, köy ve mahalle cami-i şerif imameti ve müezzinliği gibi bazı vezaif-i munzammeleri olduğu misillü, birçokları da yalnız bu meslekte temin-i maişet edemediklerinden bi'l-mecburiye haricden ziraat ve bağcılığa ve esnaflığa dahi salik olmakda ve hakkıyla nâil-i dikkat ve ihtimam olamayan biçare etfâl hemen hiçbir şey öğrenemeden mektebi terketmektedirler. Bazı karyelerin işbu muallimlere verdikleri aynıy-

yât o kadar cüz'îdir ki, bu kadar adı bir ücret-i maişete muvafakatla, köy imamlığıyla muallimliğini kabul ve deruhde edenler ale'l-ekser medreselere müddet-i kalîle devam eden ve malumatı sırf Kuran-ı Kerîm'den ibaret bulunan birtakım mahdûdü'l-iktidar zevâtıdır.

Karyeler dahi dahil olmak üzere mekâtib-i mevcudenin yüzde doksanı bu halde olduğunu maatteessüf beyan ederim. Bu nev' mekteblerin ekserinde kitab ve kalem ve mürekkebe ve tahta ve tebeşir gibi âlât ve vesâit-i kıraat ve tahrir; ve eyü-nîk bunları bile tedarike iktidarları mefkûddur. Bidayet-i memuriyet-i acizanemde bu hal enzâr-ı teessüf-i acizanemi celb eylemiş olmakla, evvel-be-evvel matbaa-i vilayette tab' ettirilen kırk bini müteceviz eczâ-yı şerife ve elifba ve kıraat risaleleri meccanen her tarafa tevzi' kılınmış ise de, bu miktarın nüfuz-ı talebe-i mekâtibe nisbeti nazar-ı dikkate alınacak olursa, kıllat ve adem-i kifayeti derhal tahakkuk eder.

Bir memleketde icra kılınacak tedâbir-i islahiyenin mebdעי ve rûkn-i aslîsi tanzîm ve teksîr-i mekâtib-i hususî olmakla, üç buçuk seneden beri bu cihete fevka-ma-yutasavver hasr-ı fikr u nazar kılınmış ve bu kadar az bir zaman içinde ve bunca müessesât ve mebânî-i hayr meyânında, müceddeden ve hazine-i celileye ve vâridât-ı maarife kat'an bâr olmaksızın dört-beş yüz mekteb vücuda getirilmiş ve kariben bir çoklarının vaz'-ı esâsına dahi başlatılmış ise de, bunların vüs'at ve nüfus-ı vilayete nisbetle adem-i kifayeti vâreste-i arz u beyandır. Maa-hâzâ, yalnız mekteb inşa ve küşâdı dahi kâfi bir tedbir addolunamayıp, tayin edilecek muallimi bulmak, onun maişetini temin etmek ve ahalinin kısm-ı a'zamı kadr ü kıymet-i tahsili henüz lüzumu derece müdrük olmadıklarından, mekteblerin sık sık muayenesi için müfettişler tayin etmek dahi lazımdır ki, bunların cümlesi için i'ânâta müracaat tekâlif ve metâlib-i hâzıra arasında pek ağır görülüyor.

Vilayet bu ahvâl-ı ma'rûza karşısında bile gayret ve faaliyetine zerrece halel getirmedir. Umum kurâya mektebler inşa ve küşâdı hakkında buyrulduklar ve memurîn-i mahsûsa göndermek, iktidarı olmayan muallimleri merkez-i vilayet dâru muallimînine ve liva ve kazalarda mekâtib-i rüşdiyyeye celb ile onlara mümkün mertebe usûl-i cedideyi ta'lim eylemek, meccânen binlerce kitap dağıtmak, muallimlerin maişetini ahâlî-i kurâya temin ve taahhüd ettirmek, mahfi veya eyâdî-i müvekkilde kalan bazı vâridâtı bulup çıkarmak, yeniden bir çok vâridât ve akar ve emlak temin eylemek, ve her yerde idare-i mekâtible mükellef komisyonlar teşkil etmek, yeniden birçok mektebler inşa ve kadim ve harab olanlarını tamir ve ihya ettirmek, ve daha bin türlü tedâbir ittihaz ve icra, ve semerât-ı nâfiasını iktitâf eylemek suretiyle gayret ve faaliyeti, ve saye-i celil-i hazret-i padişahîde, vilâyât-ı sâireye

muvaffakiyât-ı vâkıadaki tefevvukunu nâ-bînâlara dahi teslim ve tasdik ettirmiş ise de, kemâl-i teessüfle ketm-i hakikat etmeyerek arz-ı mâ-va-ka‘a edeceğim ki, bu babda tedâbir-i esasiye icra ve mekâtib-i mezku-renin idarelerine kâfi ve hakiki karşılık irâe olunmadıkça, netayic-i mat-lûbe istihsal olunamayacaktır.

Zaman-ı memuriyet-i acizanemde kasabaların umumunda ve bazı ne-vâhî ve kurâ-yı cesîmede muntazam ibtidaîler küşâd kılınmış ve sâye-i muvaffakiyet-vâye-i hazret-i padişahîde elyevm bu mektebler bir hâl-i intizamda devam etmekte bulunmuş ise de, köyler şöyle dursun, me-kâtib-i mezkure kasabalar için dahi mertebe-i kifâyede görülmüyor.

Kasaba ve köy mektepleri için muktezî kütüb ü resâilin ehven fiyatla tedarikini teshil edememek, kâbil-i icra olmayan ders programları tan-zim ve bu programları sık sık tebdil ile fukarâ-yı etfâli kitap değiştirmeğe mecbur ederek bir çok masraf ihtiyarını ikâ‘ eylemek, mahalle-rince temin ve tedarik edilmiş olan vâridât-ı mahalliye sarfiyatında hü-kûmât ve me‘mûrîn-i mahalliyeye dirğ-ı salahiyet ve ikâ‘-ı müşkilât et-mek ve bazı kitapçılara cebr-i menfaat maksadıyla mühürsüz kitapların etfâl-i fukarânın ellerinden toplanmasını emr eylemek vesaire gibi, ne-zaret-i müşarünileyha memurîn-i aidesinin irâe eyledikleri müşkilât ve tas‘ibatın bu babdaki mesai ve ikdâmât-ı vilayete îrâs-ı fütûr etmesi ta-biidir.

Dahiliye Nezaret-i celilesinin tebliğ ettiği mukarrerâta nazaran, her ne suretle olursa olsun ahalden iane cem‘i men‘ olunmuş iken, inşa ve ıslah ve teksîr-i mekâtib hususunda i‘ânât-ı hamiiyetmendân-ı ahaliye müracaatla temin-i muvaffakiyet olunması hakkında Nezaret-i müşarünileyhadan vukubulan tebliğatın nasl ve ne suretle mevki‘-i icraya vaz’olunacağında memurîn mütehayyerdir.

[s.7] Merkez-i vilayetde mükemmel ibtidaî halinde bulunan mekâtib-i ibtidaiyyeye üçer muallim ve birer bevvab ve bazılarına birer mubsır dahi tayin olunmuş iken, pek güçlkle ifa-yı tedrisât ve idare-i umur olunmakta olduğu halde, birer muallimle idare olunan mekteblerde üç sınıfla bir şube şakirdânına ve hıfz-ı Kuran-ı azîmüştâna sâî olanlara dürûs-ı mürettebe ve muayyenyi nasl tedrise yetişebileceği elbette câ-yı sual olur. Bir muallimle idare olunan bu mekteblerde hocanın işi zuhurunda veya hastalandığında dersler bittabi tatil olunuyor. Ve hele vefatında veya büsbütün terk-i vazife eylediğinde öyle pek cüz‘î bir maaş ile bâr-ı sakil-i ta‘limi kabule talib bulunamamakla mekteb mes-dûd kalıyor. Binaenaleyh, mekâtib-i sibyaniyye ve hatta böyle bir mu-allimli mekâtib-i ibtidaiyye bile bugün mevcud ve yarın mefkud olup, varlığının süratli bir yokluğa inkılabı itibariyle adeta Afrika sahralarının-

daki kum tepelerine benziyor. Bazı kurâ hatta kasabât ahalişi bile, yazları müteferrik bir takım yaylalara azimet eyledikleri ve umur-ı ziraiyenin yine o zamanlar pek ziyade tekessürü münasebetiyle senenin dört-beş ayında ekser mahallerde tedrisat mefkuddur.

Buraya kadar ahvâl-i hâzıralarını bir nebze beyan eylediğim mekâtib-i sıbyaniye ve ibtidaiyenin ıslah ve tekessürüne ait olan mütalaat-ı mahsûsamı, işbu mektepleri idare ve vâridât tedarikiyle mükellef olması lazım gelen komisyonlar ile bu mekteplere mahsus vâridâttan dahi bahseyledikten sonra arz etmek isterim.

Maarif Komisyonları

Maarif komisyonlarına ait ve bunların vezâif ve mesaisine müteallik mufassal ve etraflı hiçbir talimat yoktur. Vakıa, maarif müdürlerine mahsus olmak üzere tanzim ve ta'mim kılınan talimatta bunlara dair iki-üç madde mevcut ise de, katiyyen gayr-i kâfi olmakla beraber, işbu mevâdd ve ahkam yalnız maarif müdürlerince malumdur. Binaenaleyh, mezkur komisyonlar vazifelerinin ve mekâtib-i sıbyaniye ve ibtidaiyenin ıslah ve tekessürüne ait mesai ve ikdâmâtın ve tedarik-i vâridât hususundaki teşebbüsât ve icraatın neden ibaret olacağını bilemeyerek, her biri derece-i idrak ve takdirine göre hareket eylemektedir.

Memuriyet-i acizanemden evvelce işbu komisyonlar ekser yerlerde mefkud ve bulunan mahallerde dahi yalnız ismen mevcut iken, derhal bütün liva ve kazalar ve ekser nevâhîde ve bazı kurâda bile yeneden teşkil kılınmış, ve bunlar birçok telkinat ve tenbihat ve tebliğat ile az çok daire-i faaliyet ve intibaha davet olunmuşdur.

Bu icraatın pek çok fevâidi görülmüş ve bazı komisyonlar hakikaten epeyce âsâr-ı muvaffakiyet göstermiş ise de, komisyona memur edilenlerin ekseriyetle memurînden olmaları hasebiyle, tahvîl-i memuriyetleri halinde yerlerine tayin kılınanların o derece maarifperver olması ve yerliden komisyonlara intihaba şâyân pek çok kimse bulunmaması ve fahriyyen katib ve sanduk emini istihdamında mahzurlar bulunması ve bunların sık sık hesaplarını rü'yet'e memur müfettişler istihdam kılınmaması ve bâlâda dahi beyan olunduğu üzere, idare-i mekâtible evsâf-ı muallimîne ve suret-i intihab ve imtihana ve tedarik ve idare-i vâridâta müteallik ve makbuzat ve merku'atın suver-i icraiyyesiyle usûl-i kaydiyyesini ve memuriyet-i mahalliyye ve maarife karşı olan münasebâta dair mufassal ve etraflı bir ta'limatın elde bulunmaması cihetiyle, bu komisyonlardan dahi suret-i daimede fevâid-i matlubeye iktifat olunamıyor ve bu sebepten dolayı dahi birçok iş'ârât ve muhaberat ile memurîni maarif işgâl olunuyor.

İki-üç seneden beri her ay nihayetinde vâridât ve sarfiyâtı mübeyyin musaddak şehriyye ve sene nihayetinde kezâlik sâl cedvellerinin irsâli ve bunların maarif idaresince tedkik ve kayd u hıfzı usul ittihaz kılınmış ise de, bazı kazalarda, bir suret-i fahriyyede kitabet ve emanet vazifesini ifâ edenlere usul-ı kayd u hesabı anlatmak adeta etfâle talim-i elifba kadar güç olmakla, bu hal birçok muhaberata sebep vermekte ve bazı mahallerden dahi muntazaman hesâbât ve cedâvil-i matlûbe gönderilmemekte olduğundan, vilayeti teşkil eden liva ve kaza ve nevâhî mekâtib-i ibtidaiyyesinin umumuna aid vâridât-ı mahalliyyenin yekunu hakkında el'ân tamamiyle sahih bir fikir hâsıl edilememiştir.

Mekâtib-i İbtidaiyyeye Aid Vâridât

Mekâtib-i ibtidaiyyeye mahsus olduğu bazı ta'limatlarla tebliğat-ı vâkıada muharrer olan mebalîğ-i vâridât şunlardır: Evkaf-ı münderise, avarız vâridât ve nukûdu, ücûrat-ı tadrîsiyye, mekâtibe aid bilcümle muhassesât ve mu'ayyenât-ı vakfiyye, i'ânât ve metrukât.

[s.8] Bunlardan birinci kalemi teşkil eden **evkaf-ı münderise** bugün vilayeti teşkil eyleyen nevâhî ve hatta bazı kurâda dahi pek külliyetli olup, ancak bunların bir kısmına vaktiyle hazine-i evkaf tarafından vaz'-ı yed olunarak evkaf-ı mazbuta haline gelmiş ve birçoğu bazı efrâd u eşhâsa me'kel olarak, bunların maarif namına zabtı menfaat-ı efrâda dokunduğu cihetle, makâmât-ı âliyyeye varıncaya kadar ref'-i şikayetle birçok sıztıyı mucib olduğu, ve zaten bu gibi evkafın mekâtib-i mahalliye namına zabtı beherhal Maarif ve Evkaf-ı Humayun Nezaret-i Celilelerinde istîzana ta'lik kılınarak, şimdiye kadar bu yoldaki istîzanlara hiçbir cevap-ı muvafık alındığının emsali bulunmadığı cihetle, evkaf-ı mezkureden istifade yalnız mahallerince dâ'i-i şikayât olmayan ve bila-istîzan zabt olunan pek cüz'î varidata münhasır kalmıştır. Daha garibi, Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesi bazı cevaplarında, alınan hisse-i i'âne-i maarifin mekâtib-i ibtidaiyyeye şümulü olmadığını asla nazar-ı dikkate almayarak, hisse-i i'âne vâridât-ı cedidesiyle mekâtib-i ibtidaiyye evkaf-ı münderise vâridât ve hasılatından istîğna hasıl eylediği cihetle, bu gibi evkafın cihet-i maarife terki münasib olamayacağı yolunda idare-i kelam eylemektedir ki, bilhassa calib-i nazar-ı dikkattir.

Avarız vâridât ve nukûduna gelince, bu tabirden maksad buralarda memleket ve mahalle parası denilen vâridât ve nukûd ise, bu gibi menâbi' dahi istifade olunacak derecede değilse de, bu paralar ale'l-ekser mahallât cevâmi'-i şerifesiyle çeşmelerine ve kaldırım ferşine sarf olunmakta, ve bazen şahsa aid olması lazım gelen vergilerin dahi bu vâridâtтан gelir tesviye edildiği lede't-tahkik anlaşılmalıdır.

Vâridât ve nukûd-ı mezkure şimdiye kadar beyne'l-ahali dûçâr-ı su-i isti'mâlât-ı gûnâgûn olarak, bir kısmının dahi eylevm büsbütün gaib u zayi' olduğu ve öteki beriki tarafından mahv u nâbûd edildiği muhakkak olub, her ne kadar bir kısmının olsun mekâtib-i ibtidaiyye veya hastahane namına ahzı için bazı teşebbüsâta kıyam olunmuş ve komisyonlar teşkiliyle hesapların bakmak ciheti dahi düşünülmüş ise de, kıl u kâl ve sada' u şikâyâtın tezayüdünden ve ale'l-husus irade-i seniyye-i hazret-i padişahîyle müeyyed tebligat ve evâmirde dahi ...⁴⁶ olunamamasından dolayı bi't-tabi pek ileri varılamamıştır.

Hükümetin bu babda teşebbüsâtı, varidât-ı mezkurenin cihet-i maarife ahzı korkularından dolayı bazen eşhas namına teferruğ edilmesi gibi hâlât-ı gayr-i münasibeyi bile intac eylemektedir.

Talebe-i müdavimeden ücret ahzı hususuna gelince, fi'l-hakika vakt u hali uygun olan etfâl evelden beru haftada on ve yirmi para ve bazen dahi bulgur, yağ, odun gibi ayniyat itası suretiyle hocanın mâişetini mehmâ-emken temin olunmakta ise de, bunun bir suret-i muntazama ve mutarradaya rabtı ile maarif sanduklarına vâridât olarak ahzına teşebbüs olundukça, bu cihete gerek hocalar ve gerek ahali tarafından bin türlü müşkilât ikâ' olunmakta, ve hele muallimleri tavzif olunan mekteblere müdavim talebe ücret ita etmemek suretinde ısrar etmektedirler. Fi'l-hakika, iki üç seneden beri merkez-i vilayette bu cihet kemal-i ciddiyet ve faaliyetle mevki-i tatbiki vaz' olunarak ıslah ve müteaddid muallimleri tavzif olunan mekâtib-i ibtidaiyyeye müdavim talebeden üç-dört derece itibariyle ücret ahzına teşebbüs olunmuş ve bu ahvâlde gösterilen ısrar ve sebat ile bir dereceye kadar netâyic-i matlûbe dahi istihsal kılınmış ise de, müşkilât-ı vakiadan dolayı vilayetin her tarafına ta'mim olunamamıştır. Eylevm merkez-i vilayet mekâtib-i ibtidaiyyesinin on kadarında ücret-i tedrisiye olarak senevî on bin kuruşu müteceviz vâridât alınabilmektedir. Ancak yalnız merkez mekâtib-i ibtidaiyyesinin muhtac olduğu seksen-yüz bin kuruşa nisbetle, bu kısım vâridâtın killet ve adem-i kifayeti meydandadır.

Mekâtibe aid mahsûsat ve muayyenât ve vakfiyye ciheti dahi şâyân-ı nazar olub, mütevelliler ve memurîn-i evkaf tarafından muallimlere îtasında pek çok mahsurlar bulunduğu müstağnî-i arz u beyan olmakla, mekâtib-i sıbyaniyye ve vakfiyye ve ibtidaiyyeye vakf ve şart edilmiş olan mahsûsatın ve muayyenât bedelinin bi't-tahkik behemehal doğruca maarif sanduklarına teslimi ve o vasıta ile ma-vuzi'a-lehine sarf ve itası elzemiyet-i mutlaka tahtındadır.

46 Belgede silik; okunamadı.

İ‘ânât ve metrûkât cihetine gelince, ahalinin düçâr olduğu fakr u zaruret munzam olmak üzere, sinîn-i ahîredeki isti‘ânât ve metâlibin teakubu bir de maarif ve mekâtib namına cem‘-i i‘âne cihetini gereği tas‘ib ve işkal eylemiştir.

[s.9] Mekâtib namına vukubulan metrûkât buralarda hemen yok gibidir.

Bu vilayete vukubulan memuriyet-i acizanemde mülhakâtda maarif sandukları mefkud ve vâridâtı hemen na-mevcut olup ve merkez-i vilayette ve Antalya’da cem‘an senevî elli-altmış bin kuruşa mahsus olduğu ve liva ve kazaların hemen umumunda vâridât-ı mahalliyyeden bir şey bulunmadığı halde, ikdâmât-ı mahsûsa-i bendegânem neticesi olmak üzere, bugün hesâbât ve tedkikâtının, henüz arkası alınamayan bazı kaza ve nahiyeler müstesna olmak üzere, umum vilayetde inşa ve tamir-i mekâtib namına tedarik edilen ve bir defaya mahsus olan mebalîğden maada, mekâtib-i ibtidaiyye-i mahalliyyeye aid olmak üzere senevî beş yüz elli bin kuruşu müteceviz vâridât tedarik edilmiş olduğunu tahdis makamında arz ederim. Ancak ihtiyacât-ı hâzıra ve âtiyyeye göre bu kadar meblağ katiyen kafi olmadığı gibi, müracaat olunan mebalîğın ekseri dahi pek o kadar metin ve daimî olmamakla, tebeddülât ve tahavvülât-ı gûnâgûn ile vâridât-ı mezkûreye âtiyen nakîsa gelmesi melhuzdur.

Üç yüz on senesi nihayetine kadar olan bakâyâ dahi olbabda şerefsadır olan irade-i seniyye-i hazret-i padişahî mucébince mekâtib-i ibtidaiyyeye emlak ve akar tedarik edilmek üzere terk olunmuş ise de, bakâyâ denilen mebalîğın kısm-ı azamı mal sandukları zimmetleri olduğu, ve Maliye Nezaret-i Celilesinin müzayaka-i hazırasından dolayı te‘âkub eden metâlib ve tazayyukâtdan ve aelhusus sinîn-i sâbika duyûnâtının tesviyesi için îta olunan salahiyet dairesinin nihayet derecede zîk olmasından dolayı imkan-ı te‘diye bulunmadığı gibi, ahz u hıfz edilebilen mebalîğın sarfiyatı için vukubulan istîzanlara karşı Maarif Nezaret-i celilesi memurîn-i aidesince bazı mertebe teehhürât ve müşkilât irâe olunduğu dahi delalet-i emsal ile sabittir. Maa-hâzâ, bu vâridâtın cem‘ olunan mebalîğ dahi bankalara bırakılmayarak Maarif Nezaret-i Celilesine celb olunmuştur.

Mekâtib-i İbtidaiyyenin Islahatı Hakkında Mütalaât-ı Acizanem

En evvel nazar-ı dikkate alınacak şey derece-i ihtiyaçdır. Bütün kurâyı müslimede muntazam birer mekteb-i ibtidâî lazımdır. Kasabât mektepleri ihtiyacât-ı hâzıradan dûn olduğu gibi, mevcut olanların kısm-ı azamı da yeniden muhtac-ı tensik ve ıslahtır. Bu babda her şey-

den evvel düşünülecek şey mekâtib-i ibtidaiyye vâridâtının tanzim ve tezyîdidir. Alınan hisse-i maarifin bir kısmının mekâtib-i ibtidaiyye-i mahalliyyeye terk olunmaması mükellefince pek ziyade ve bihakkın dâ'i-i şikâyât olmakta olmakla, fikr-i acizanemce hisse-i mezkurenin Maarif Nezaret-i Celilesine aid olan kısmından nısfının mekâtib-i ibtidaiyye-i mahalliyyeye hasr u tahsisi pek muhıkk ve hal ve maslahata pek muvafık olacağı ve Dersaadet mekâtibiyle Maarif Nezaret-i Celilesi bütçesinde tasarrufât-ı mukteziye icrasıyla bu husus katiyyen daire-i imkanda bulunduğu cihetle icrâ-yı icabı umumen talep ve temenni olunmaktadır.

Meşrutun-lehleri tamamıyla veya kısmen mahv u nâbûd olmuş olan evkaf-ı münderise hasılat ve vâridâtına, gerek mazbut ve gerek gayr-i mazbut olsun, bila-şart maarif namına vaz'-ı yed olunması, ve bunun için muhaberat-ı dûr-â-dûr ile vakit geçirilmeyerek, mahalleri maarif komisyonlarıyla mecalis-i idaresinin verecekleri karar üzerine keyfiyet Vilayet Meclis-i İdaresince bi't-tedkik derhal icraata başlanılması elzem olmakla, ona göre yeniden ve etraflıca bir talimat kaleme alınarak irade-i seniyye-i hazret-i hilafetpenahînin bi'l-istihsal her tarafı ta'mimen irsali Maarif Nezaret-i Celilesine aid hukuk ve vezâif-i asliyeden ma'duddur.

Avarız hasılat ve nukûdunun kamilen maarif namına zabtı pek muhıkk bir tedbir olmayacağına ve maa-hâzâ bu paralardan cevami' ve mesâcid-i şerifeye de sarf olunmakta olduğuna nazaran, bu babda yalnız memurîn-i hükumete bir hakk u salahiyet-i murakabe ve nezaret itasıyla hasılat ve sarfiyat-ı vakıanın behemehal tedkik ve rüyetleriyle, beyhude sarfiyata nihayet verdirilmek ve fazla-i hasılat ve vâridât mekâtib-i ibtidaiyye namına hasr u tahsis kılınabilmek üzere, iktiza eden komisyonların teşkili ve görülecek hal ve neticeye göre bir kısım vâridâtın maarif sanduklarına alınabilmesi için bir usul-i hasene ittihazıyla bu babda dahi irade-i seniyye-i mülukanenin istihsâli ve vulâta bir salahiyet itası elzem ve akdem-i umurdur.

Ancak, bugün vilayetin bilcümle kurâyı dahi şamil olmak üzere eşedd-i ihtiyac ile muhtac olduğu mekâtib-i ibtidaiyye-i muntazamanın, evkaf-ı münderise ile hasılat-ı avarızdan ve bazen i'ânât ve ucûrâtın alınacak mebâlig ve muhassesât ile idaresi hiçbir vakit temin edilemeyeceğine, ve ihtiyacât-ı sahiha ile mütenasib olan ıslahat ve terakkiyâtı [s.10] memurîn-i mülkiye ve maarifin himem-i teşvîkât-kârânesinden beklemek pek beyhude bir intizar ve ümid olduğuna binaen, birçok zamanları daha fevt etmeden bu babda tedâbir-i esasiye icrası ile heman icraata başlanması akdem-i vezâif-i dûr-endîşânedendir.

Avrupa devletlerinde maarif-i umumiyye ve mekâtib-i ibtidaiyyeye tahsis edilmiş olan mebâliğ nazar-ı dikkate alındığı, bir de memleketimizdeki sarfiyat ve muhassesât ve ahvâl-i mekâtib düşünülüşü taktirde derecât-ı ihtiyaç taayyün eder.

Merâtib-i tedrisâtın paye-i evveli olan tahsil-i ibtidâi esası teşkil ettiği ve binaenaleyh en ziyade esasa ehemmiyet verilmek lazım geldiği halde, bizde tamamıyla aksine olarak, mekâtib-i ibtidaiyye dahi âtîde bi't-tafsil arz ve isbat olunacağı üzere, mekâtib-i rüşdiyye bile büsbütün terk ve ihmal edilerek, yalnız mekâtib-i idadiyye ve âliye düşünülmüştür. Fi'l-hakika, hisse-i ianeden tahassül eden vâridât müslim ve gayrimüslim teb'a-i sadika-i şahaneden alındığına göre, vehle-i ûlâda işbu vâridâtın dahi etfâl-i müslime ve gayrimüslimenin muhteliten tederrüs ve teallüm eyledikleri mekâtib-i idadiye ve âliyye tahsisindeki isabet teslim edilmek lazım gelirse de, bu vâridâtdan bir mühim kısmının umum mekâtib-i rüşdiyye ve ibtidâi ve rüşdî dersleri okutturulan Dersaadet rüşdiyeleriyle kezalik yine Dersaadet'in birçok mekâtib-i ibtidaiyyesine ve ale'l-husus mekâtib-i müslimeye nezaretle mükellef olan Maarif Nezaret-i celilesi İbtidâi İdaresi memurlarıyla müfettişlerine ve Dârülmuallimîn ve Dârümuallimâtlar ve Kız Sanayi Mektepleri gibi sırf İslam çocuklarına aid mekâtibe mahsus olduğuna nazaran, zaten bu kaideye riayet olunmadığı ve yalnız göz önünde olan Dersaadet mekâtibinin temin-i islah ve terakkilerine hasr-ı nazar olunduğu anlaşılıyor.

Geçen üçyüzonaltı senesinde umum vilayet hisse-i iane-i maarifinin Maarif Nezaret-i Celilesine aid olan nisfından yüz elli küsur ve bu sene Ağustos nihayetine kadar doksan küsur, ki toplam iki yüz kırk bin küsur kuruş, fazla irsâlât vuku bulduğu Maarif İdaresi'nden celb olunan hesab neticesinden anlaşılmuştur ki, vilayet hisse-i musibesini tezyîd edecek yerde sırf vilayete aid kısmın dahi buraya hasr edilmemesi, ve tarih-i tarhından beri sırf vilayet maarif ve mekâtibine mahsus olan mebalîğden şimdiye kadar hemen bir milyon kuruş kadar miktarının, ihtiyacât-ı hakika-i vilayet asla nazar-ı dikkate alınmayarak Dersaadet'e celb olunması enzâr-ı dikkati bihakkın celbe sezadır.

Hisse-i iânenin vaz'ından evvel mevcut olan mekâtib-i rüşdiyye resm-i cedidin istifasından sonra, yalnız Konya ve Antalya'da iki idadi ilave ve buralardaki mekâtib-i rüşdiyye lağv edilmek suretiyle vukubulan icraattan başka, islahat yapılmamıştır.

En ziyade düşünülecek şey köy mektepleri olup, fi'l-hakika hemen mektebsiz köy yok gibi ise de, bunlar katiyyen mekteb denilmeye şâyân değildir. Hocalara zaten köylerde az çok birşeyler veriliyor ve bunların bazısı hocalık vazifesiyle beraber köy imametini de ifa ediyorlar.

Bazı köylerde hocalarına şehriyye iki yüz kuruş veya bu miktarda zahire verileceğine dair karyenin ileri gelenlerinden taahhütnameler ahz olunmuş ve ona göre bazı şهادetnameli ve ehliyetnameli muallimler tayin ve izam kılınmış ise de, taahhüdât-ı vakıyayı icra ettirebilmek üzere takibat-ı mütemadiye icab eylediğinden, bu suretle gönderilen muallimler bir müddet sonra muayyenât ve muhassasâtlarını alamayarak avdet etmişlerdir. Binaenaleyh, kadr u kıymet-i tahsili takdir edemeyen ve evladlarının tahsil-i ilm ve kemal etmesine ehemmiyet vermeyen ahaliye karşı umur-ı sairede olduğu misillu bir müdahale-i himayetkârâne ve pederâne icrasıyla, muallime verilecek maaşın resmen temini vecaib-i umur ve akdes-i vezaiftendir.

Bunun için, lâ-ekall kırktan ziyade haneyi havi kâffe-i kurâ-yı müslimedâ birer muntazam mekteb-i ibtidâî bulundurabilmek üzere, ahali-i kurânın elyevm hocalara vermekte oldukları nukûd ve ayniyât ve hedâyâ ve sadakât yerine kaim olabilmek ve her karyede muallime şehri iki yüz kuruş temin edebilmek üzere senevî iki bin dört yüz kuruşun heyet-i ihtiyariyyece ahali-yi karyeye taksim ve tevzi'î ve yine o vasıta ile bâ-defter tahsili ve tahsilat-ı vakıyanın resmî makbuzlar muabilinde maarif sanduklarına teslimi ile ba'dezîn Dârulmuallimîn mezunlarından intihab edilmek üzere tayin kılınacak muallimlere doğrudan sanduklardan maaş itâsı ve mezkur sandukların dahi liva ve kazalarda bir hal-i mu'temene irca'ı ve her kazaya kurâ-yı mülhakayı dolaşmak üzere birer ve daire-i salahiyet ve memuriyeti tekmil-i vilayete şamil olmak üzere bir sermüfettiş ile muavinin tayini itikad-ı acizanemce kabil-i icra tedâbir-i islahiyyeden addolunup, bu suret şâyân-ı kabul görüldüğü taktirde bu babda mufassal [s.11] ve etraflı bir talimat dahi tanzim ve takdim olunacağı ve herhalde tedbir-i maruz muvafik görülmediği halde, vakit geçirilmeden bu babda tedâbir-i mümkinenin icrası farz-ı ayn mesabesindedir.

Üç buçuk senelik tecârib ve meşhûdât-ı acizaneme nazaran, bundan başka kabil-i icra bir tedbir ittihazı mümkün ve mutasavver olamayıp, her ne kadar Maarif Nizamnamesi icabınca mekâtib-i ibtidaiyyenin idare ve ıslah ve tezyid ve inşa ve tamiri cemaat ve ahaliye terk kılınmış ise de, ahalinin şimdiki ahvâl ve meziyyât-ı takdir ve idraklerine göre, hükümet-i seniyyenin bu hususda dahi daha birçok zamanlar âsâr-ı übüvvet ve velayet göstermesi behemehal muktezîdir. Suver-i marûzanın bütün vilâyât-ı şahaneye ta'mim ve tatbikinde bir mahzur tasavvur edilse bile, Konya vilayetince birçok fevaid ve muhassenâtı dâ'î olacağı, ve bi-mennihi'l-kerim, bir-iki sene içinde saye-i celil-i hazret-i padişahîde köylerde bile beyne'el-ETFâl okumak yazmak bil-

meyan kalmayacağı şübhesiz olmakla, berâ-yı tecrübe buraca mevki-i icraya vaz'ı için iktiza eden irade-i seniyye-i hazret-i padişahînin istih-sali menû-ı re'y-i âlidir.

Mekâtib-i ibtidaiyyenin idare ve teşkili ve tayin-i vâridâtı hakkındaki ma'rûzat-ı acizanem bundan ibaret olup, bu ciheti ikmal etmezden mukaddem daha bazı ifâdâta bulunmak isterim.

Mekâtib-i ibtidaiyyede mevki'-i icraya vaz' olunmak üzere Maarif Ne-zareti'nce köy ve kasaba mekteblerine mahsus olarak tertib edilmiş olan ders programları dahi herhalde şâyân-ı nazar ve tedkik olup, dü-rûs-ı mürettebe ancak iki-üç muallimle idare olunabilecek surette ol-duğu gibi, bazı zevaid ve nevâkis, ve kütüb ü resâil-i müntahabe ve bunların fiatları, ve ale'l-husus sık sık program tertib ve tağyirinden dolayı tahaasul eden mazarrâta liva ve kaza ve nahiyelerce ki-tap tedarikindeki müşkilât hakkında celb-i nazar-ı dikkate müsaraat ey-lerim. Bir aralık mekteb kitaplarının matbaa-i âmirede tab'ına başlanı-larak, furuhtı için vilâyât maarif idarelerine külliyyetle irsal olunmuş idi. Zaten kesret-i meşâğilden dolayı umur ve vezaif-i mevduasını bihakkin ifaya yetişemeyen maarif idaresinin, bunca vezâif-i mühimme arasında bir de kitapçılık işini nasıl göreceği câ-yı sual ve dikkattir, zannederim. Matbaa-i Amire matbuatının sürülmesi matlub ise, merâkiz-i vilâyât ile liva ve kazalarda mükeffell birer kitaphane şubesi açtırılarak ve bu şu-belere yüzde beşten ibaret bir faide ve temettu gösterilerek irâe-i su-hulet ve def'-i müşkilât olunmalıdır.

DâruMuallimîn

Mekâtib-i ibtidaiyyenin tezyid ve ıslahatında nazar-ı dikkate alınacak mevâdd-ı mühimmenin en esaslısı DâruMuallimînlerdir. Elyevm mer-kez-i vilayette bir DâruMuallimîn mevcut ve o da nehâri olup, bu mektebten nefis-i Konya ahalisinden başka istifade eden yoktur. Mül-hakâta açılan mektebler için matlub mezun muallimler bulunamıyor. Konya DâruMuallimîninin çıkardığı muallimler de mülhakâta gitme-yip Konyalı oldukları için bittabi cümlesi Konya'da kalmak istiyor. Bi-naenaleyh, her halde DâruMuallimîn'in fevâid ve muhassenâtından mülhakât katiyyen müstefid değildir.

DâruMuallimîn'in imkan derecede ıslahına bidayet-i memuriyetimden beri sarf-ı mesai olunmuş olup, bunun en büyük delili yedi talebe-i müdavimesi mevcut iken, âsâr-ı teşvik ve iltizam-ı acizanem semeresi olmak üzere bugünkü müdavimîni doksanı tecavüz etmiştir.

Talimat-ı mahsûsasında DâruMuallimîn Sıbyan Şubesi namı verilen iş-bu mekteblerde müddet-i tahsiliyye iki sene olup, mevâdd-ı dersiyesi-

nin *Me'a Tecvid Kuran-ı Kerim, Arabî ve Fârisî, Kavâid-i Türkiyye, Hisab, Tarih, Coğrafya ve Hatt-ı Rika*'dan ibaret olması ve mekâtib-i ibtidaiyyeye muallim yetiştirmek üzere açılan işbu mektebin ders programındaki zevâid u nevâkis vehle-i ûlâda dikkate çarpar. Mekteb-i mezkura devam edenler ale'l-ekser medrese müdavimleri olup, bunların en evvel ve en ziyade tahsil ettikleri ve hatta yegane malumatları Kuran-ı azîmüşşânın tilaveti olduğuna ve zaten yirmi yaşından dún talib alınamayacağına göre *Kuran-ı Kerim* ile *tecvîd*ın programa idhali ne kadar şayan-ı nazar u teemmül ise, mekâtib-i ibtidaiyyede okuturulmayan *Arabi* ve *Farisi* ta'limi ile evkât-ı muayyenenin işgali ve en ziyade lazım olan *pedagoji* ile *hıfzussıhhanın* ihmal-i tedrîsi ol derece calib-i enzar-ı dikkatdir. Maa-hâzâ, pedagojinin programa [s.12] idhalinden evvel henüz vücudu olmayan böyle bir kitabı meydana getirmek dahi Maarif Nezaret-i Celilesine aid hukuk ve vezaif-i mühimmeden ma'duddur.

Mektebin ne olduğunu ve nasıl idare edilmesi lazım geleceğini, ve mekâtibe aid talimat ve nizamâtı ve programları ve hatta Türkçe okuyup yazmayı bilmeyen ve vaktini idare ve tedrîsâtı son derece muhtel medâriste geçirmiş bulunan bir tâlib-i ilmi iki sene lüzumsuz bazı dersleri okutmak ve lüzumularını ihmal etmek suretiyle mükemmel bir alim yetiştirmek nasıl mümkün olabiliyor?

İtikad-ı acizanemce Dârulmuallimîn'in medluluna muvafik bir hale irca'ı ve bir dereceye kadar ıslahı için, *evvela* müddet-i tedrîsiyyesinin üç seneye iblâğı, ve *sâniyen* programının ihtiyacât-ı hâliye ve âtiyye muvafik bir surette tensik ve tertibi ve *sâlisen* ya liva merkezlerinde de birer Dârulmuallimîn küşâdı veyahud merkez-i vilayet Dârulmuallimînî'nin leylîye tahvili ve *râbian* muallimliklere Dersaadet Dârulmuallimîn Rüşdiyesi'nden değil, kısm-ı âlisinden mezun muktedir ve müteaddid muallimler tayini elzem ve ehemdir.

Mekâtib-i Rüşdiye

Mekâtib-i ibtidaiyyeden haiz-i şehadetname olanlar ile o derece irae-i malumat edenlerin, ikmal-i tahsil ve mukaddemât-ı ulumu talim eylemeleri için teessüs etmiş olan mekâtib-i rüşdiyeden, -ibtidai mektebelerinin noksan ve adem-i mükemmeliyetinden ve muallimlerinin ekseriyetle atıl ve metruk zevattan mürekkep olmasından dolayı, bugün ümid ve intizar olunan semerât maatteessüf iktitaf olunamıyor. Şimdiye kadar muntazam bir mekteb-i ibtidaisi bile bulunmayan ekser kazalarda sıbyan mektebelerinin alelâde biraz Kur'an-ı Kerim okumağa başlamış olan etfâl mekâtib-i rüşdiyeye kabul ve bunlara biraz Arabî ve

Fârisî ta'lim olunmakla ve biraz da coğrafya ve hesap ezberlettirilmekle iktifat olunarak, imtihan-ı umumilerde davet olunan heyet-i mümeyyize huzurunda pek büyük alkışlar ile şehadetnameler îta olunuyor. Bazı muallimlerin ta'lim ile mükellef oldukları derslerden bî-haber oldukları muhakkak olub, bunların ekseri her dürlü terakkiden nâ-ümid olarak, buldukları yerlerde bağ ve bahçe tedariki ile başka şeylerle iştigale ve bazen az çok umur-ı hükümet ve ahaliye dahi müdahaleye başlayarak, tedrisâtı ekseriya ihmal, bir çok etfâlin ta'lim ve terbiyegâhı olan mektebi ihtiyar bir bevâbın eline terk eylemişlerdir.

Vilayete bidayet-i memuriyet-i acizanemde ekser ebniye-i mekâtib-i rüşdiyyeyi derunlarında ikamet mümkün olamayacak derecede harab ve mâil-i inhidam gördüğümünden, evveleminde i'ânât-ı ahali ile ve hazine-i celile ile varidât-ı maarife dokunmaksızın tedarik olunan mebâliğle bunlar mükemmelen tamir ve bazıları müceddeden bina ve inşa ve dersanelerine şimdiye kadar vücudı olmayan sıralar ve kürsiler imal ve vaz' ettirildiği gibi muallimlerin a'dâd-ı talebeyi çok göstermek üzere elifba-hanlardan mürekkebe olarak teşkil ettikleri şubelere müdâvim etfâl mekâtib-i ibtidaiyyeye gönderilmiş ve tanzim buyurulan ders programlarındaki dürûsu hakkıyla tedris edemeyen veya vakti olmadığından dolayı ihmal edilen bazı dersler için memurîn ve zabıtândan fahriyyen muallimler tayin kılınmıştır.

Etfâl-i müdavimesi bir müdir ve on kadar muallim marifetiyle idare ve ta'lim olunan Dersaadet mekâtib-i rüşdiyyesine mukabil taşra rüşdiyyelerinin bir bazen iki muallimin elinde bırakılması ne kadar şâyân-ı nazar ise, dahil-i vilayette mevcut yirmi yedi rüşdiyyeden heman ekserinde müstahdem muallimlerin talim u tedristen aciz ve idaresiz ve meftur ve atıl ve metruk bir halde bulunmaları da o derece calib-i enzar-ı dikkattir. Bugün mekâtib-i rüşdiyye-i mevcudiyyeden evvel emirde pek ziyade mukaddem ve gayyur olan Isparta Rüşdiyyesi muallim-i evveli ve bir dereceye kadar diğer bir iki muallim istisna edilecek olursa, diğerleri heman umumiyetle idare ve talimden acizdir. Karapınar, Ereğli, Nevşehir, Beyşehir, Seydişehir, Kadınhanı, Akşehir, Bozkır, Hadim rüşdiyyelerinin ibtidâiler kadar eser-i muvaffakiyet göstermedikleri ve vücud u ademleri musâvî bir halde olduğu muhakkaktır. Tebliğat ve tenbihat-ı mükerrere hilafına bu muallimlerin mektepleri kahvehane haline getirmiş olmaları ve ekser evkatı hususi işleriyle imrar edüb, ta'lim u terbiye-i etfale asla dikkat etmemeleri ve mektebi istedikleri zaman açub arzu eyledikleri zaman kapamaları ve durûs-ı mürettebeye asla ehemmiyet vermeyüb, arzu [s.13] ettikleri dersleri okutmaları calib-i enzar-ı dikkattir zannederim. Manzur ve meşhud-ı acizanem olan bazı muhaberât-ı resmîyelerine nazaran rüşdiyye muallimlerinin

hüsn-i ifadeye bile muktedir olmadıkları ve imlaları dahi bulunmadığı kemal-i teesüfle maruzdur.

Ma'rûzat-ı mesbûkayı neticelendirmek üzere mekâtib-i rüşdiyyenin bir dereceye kadar ıslahları hakkındaki mütalaât-ı acizanemi bervech-i zîr arz eylerim:

1. Şimdilik beherhal Karapınar, Ereğli, Nevşehir, Bor, Kadınhanı, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir rüşdiyelerinde müstahdem muallim-i evvellerin tebdili ile henüz sinn-i ta'limi geçmemiş muktedir ve faal zevatın bir an evvel tayin ve i'zâmı,
2. Talebe-i müdavimesi az dahi olsa gösterilecek bir hüsn-i idare ile tekessür edeceği tabii olmakla, ve zaten bir muallimle idare-i tedrîsât dahi mümkün olamamakla, mekâtib-i rüşdiyyeye lâ-ekall ve behemehal üç muallim tayin kılınması,
3. Sık sık tebdil edilmekte olan durûs-ı mürettebenin mükemmelen ıslahı ile zevaid ve nevakısın tayy ve ilave edilmesi ve artık bir müddet olsun programların değiştirilmemesi,
4. İfa-yı vazifede kusur ve batâeti görülenleri dûçâr-ı mücâzât ederek hüsn-i hizmet ve gayreti görülenleri mükafatsız bırakmak muvafık-ı hak ve nısfet olamayacağından, balada arz edilen muallimlerin tebdiline, şimdilik hiç olmazsa hüsn-i hizmet ve gayretiyle cümleyi memnun ve hoşnud iden Isparta Rüşdiyesi muallim-i evvelinin maaşına yüz kuruşun zammı ve münasib bir nişan ile taltifi,
5. Dersaadetde onbeş-yirmi rüşdiye mevcut iken yalnız mekâtib-i rüşdiye için yedi-sekiz, ve kezalik yüz-yüzelli kadar ibtidaîler için bu mikdardan ziyade müfettiş istihdam buyrulduğu halde, derecât-ı muhtelifede mekâtib-i umumiyesinin adedi bine karib olan cesim bir vilayetde bir müfettiş-i muktedir olsun istihdam olunması pek ziyade şâyân-ı dikkat olmağla balada dahi bi'l-münasebe arz edildiği üzere şimdilik behemehal muktedir ve lisan-aşına bir sermüfettiş ile bir müfettiş muavininin tayini,
6. Maaşât-ı hazır ile muktedir muallim bulunamayacağından ve mevcut ve müstahdem muallimlerin iktidar-ı ilmîleri hâl-i hazırın lüzum-ı kat'isini hiss ettirdiği ihtiyac ile asla mütenasib olmadığından, maaşât-ı hâliyenin herhalde hadd-i münasibe iblağı ve muktedir muallim yetişdirdebilecek bazı tedâbirin ittihazı,
7. Mekâtib-i ma'rûza bir suret-i ciddiyede ıslah ve yeniden tensik kılınmadığı halde, artık muntazam ibtidaîler kadar dahi âsâr-ı muvaffakiyet gösterememekde olduğundan yerlerine mekâtib-i ibtidaîyye-i muntazamanın küşâdıyla rüşdiyelerin lağvı.

Mütalaât-ı ma'rûza-i acizaneme ilaveten şunu da arz edeyim ki, şimdiye kadar taşra memurîn-i maarifi ile muallimîn-i müstahdemesi maaşâtı muntazaman tesviye olunarak hiç olmazsa bu yüzden olsun zaruret ve ızdırab çekmezler iken, maaşât-ı mezkurenin müsakkafatdan⁴⁷ alınan hisse-i i'ânenen ve memurîn-i maliye marifetiyle tesviyesi hakkında ahîren Maarif Nezaretince ittihaz olunan usulden dolayı, maişetleri aldıkları maaşât-ı cüz'iyeye munhasır olduğunu nazar-ı dikkate alarak bihakkin ref'-i şikayâta başlamışlardır. Ba'd-ezîn muallim efendilerin bir kısım zamanlarını memurîn-i maliye odalarında arz-ı ihtiyac ve temenni ile geçirecekleri ve ifa-yı vazifeye evvelki kadar olsun ikdam ve ihtimam eyleyemeyecekleri şübhesizdir.

Mekâtib-i İdadiye

Elyevm merkezde bir leylî ve nehârî ve Antalya'da bir nehârî olmak üzere, Konya vilayetinde iki mekteb-i idadî mevcut olup bunların hakkındaki ma'rûzât ve mutalaât-ı acizanemde evvelce diğer livaların dercât-ı ihtiyacâtından bir nebze bahsetmek isterim.

[s.14] Vilayetde merkezden maada Niğde, Hamidabad, Burdur, Teke namıyla dört sancak daha vardır ki, bunlardan Niğde livası yedi ve Hamidabad livası altı büyük kazayı havi olup, henüz her ikisinde, iş'ârât ve istirhâmât-ı mesbuka asla nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmayarak, idadî küşâd kılınmamıştır. Burdur dahi her ne kadar ayrıca bir liva teşkil etmekte ise de, iki kaza bulunduğu cihetle bura idadîsinin ilerüye tehir ve ta'lik-i küşâdıyla, diğer iki livada behemehal idadî teşkil ve tesisi elzemiyet-i mutlaka tahtındadır. Bu babda sebk eden ma'rûzât-ı mükerrere üzerine nihayet karşuluk bulunmadığı cevabı alınmış olmakla, vilayet maarif bütçesinde mezkur iki idadiden başka Nevşehir ve Burdur rüşdiyelerinin nîm-idadî haline irca'ı ve ayrıca Niğde'de bir inas rüşdiyesi küşâdı ve bazı ıslahat için karşuluk dahi gösterilerek, mezkur bütçe maarif idaresi tarafından altı mâh mukaddem Maarif Nezaret-i celilesine takdim kılınmış iken, henüz bir cevab vurud etmemiştir.

İbtidâî ve rüşdî tahsili ihtiyacât-ı zaman ile mütenasib ve kâfi göremeyen dürbinân ve maarifperverân, evladlarını gönderdecek mekteb bulamadıkları ve zaten Dersaadet mekâtib-i âliyesine dahil olmak üzere azimet edenlerin kısm-ı azamı da me'yusen avdet eyledikleri cihetle pek ziyade sızlanmakta oldukları gibi, mektebsizlikten dolayı birçok Hristiyan etfâlinin dahi Atina ve Paris gibi memâlik-i ecnebiyye mek-

47 Müsakkafat: Vakfın ebniye ve akarattan ibaret olan îradı (*Kamus-ı Türkî*).

tebelerine gidüb oralarda terbiye-i Osmaniyenin hilafi bir terbiye ile perverde olmaları bittabi âmâl-i uluvviyyet-iştimal-i hazret-i hilafetpenahîye katiyyen muhalif bulunduğu şübhesizdir. Binaenaleyh ma'rûzât-ı mesbuka-i acizanemi te'kid ve tekrar ederek Niğde ve Isparta rüşdiyelerinin idadîye kalbi için bir an akdem mezuniyet itasını ehemmiyet-i maslahata mebni mussırane taleb ve istirham eylerim.

Merkez-i vilayet mekteb-i idadîsine kabul edilebilecek talebe-i leyliyyenin mikdarı, Maarif Nezaret-i Celilesince müttehaz usul mucibince, mekteb dördüncü ve en son derece itibariyle yalnız elliye hasır edilerek bundan ziyade alınmaması lazım geleceği Nezaret-i müşarünileyhadan Maarif İdaresi'ne ita olunan evamir cümlesinden ise de, saye-i celil-i hazret-i padişahîde mekteb zaten umum ahali evladının tahsil-i ilim ve kemal etmesine mahsus olarak küşâd olduğu cihetle, ücret-i mukarrerere-i tedrîsiyyeyi vererek dahil olmak isteyenlerin adem-i kabulüyle mülhakât ahalisinin tahdîd-i istifadeleri gayr-ı caiz görülerek, müracaat edenlerin reddedilmeyerek kabulü için idare-i mezkureye tebliğat icra kılınmış ve leylîlerin mikdarı yevmen-fe-yevmen tezeyüd ve el-yevm yetmişe tekarrüb etmiş ise de, mekteb muhassesât ve memurîni ve umur-i idaresi dördüncü derece itibariyle tayin ve teşkil kılınmış idüğüne binaen, hadd-i mezkurun yüze iblağıyla teşkilat ve tahsisat ve levazım-ı mukteziyyenin ona göre Nezaret-i müşarünileyhâca icrası muktezîdir.

Bununla beraber, bu gibi mekâtibde en ziyade intizam ve mükemmeliyet ve muhafaza-yı ahlak ve adaba mubsırlar hizmet edeceği ve el-yevm mekteb-i mezkurda bir mubsır maaşıyla iki zat istihdam kılındığı cihetle adem-i kifayeti derkar olan mubsırların lâ-ekall dörde iblağı, buna mukabil iki muavinliklerden birinin lağvı ve hademenin tezyidi ve nezaret-i müşarünileyhanın intihab-kerdesi olan Fransızca dersine pek ziyade muktedir bir zatın tayini elzemdir.

Maa-hâzâ, gerek merkez-i vilayet ve gerek Antalya idadîlerinde ehemmiyet ve a'dâd-ı durûs ile mütenasib görülmeyen bazı muallimîn maaşâtının dahi calib-i enzar-ı dikkat olduğunu arz eylerim.

Antalya idadîsi pek ziyade muhtac-ı tamir ve termîm bir halde olub icra-yı tamiri mükerreren istirham kılınmış iken, henüz bir semeresi görülememiş ve iş uzadıkça [s.15] tamire muhtaç olan mahaller ziyadeleşmekte bulunmuştur.

Arz u beyandan müstağni olduğu üzere, mekâtib gibi mecma'-i etfâl ve ale'l-husus müzdahim olan binalar sık sık tamir ve termîme arz-ı ihtiyac edüb, bakılmadığı halde ihtiyac-ı mezkur pek ziyadeleşerek birkaç senede bir defa mebâliğ-i külliye sarfını müstelzim olacağına

binaen, zaten kavâid-i hıfzussıhhanın da icab ettirdiği badananın her sene mükemmelen icrasıyla beraber tamir u termîme muhtac olan mahallerin dahi hemen tamiri zımmında, vilayet Maarif bütçesinde hiç olmazsa şimdilik yalnız Konya ve Antalya idadîleri için mebalîğ-i kâfiyenin tayin u tahsisi ile tamirat-ı mezkurenin muhaberât-ı dûrâdûru icab ettiren istîzana hacet kalmaksızın bir nezaret u murakabe tahtında icrası, bir tedbir-i muvafık ve musîb olur.

Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiyye

Vilayet dahilinde elyevm yüze karîb mekâtib-i gayrimüslime mevcut olub, bunların çoğu ale'l-usûl ruhsatnameye rabt edilmiş ise de, el-hâletü-hâzihi onyedî kadarı henüz henüz rabt edilememiş ve bunlara da muhaberât ve tahkikat ile ruhsatname itasına çalışılmakta bulunmuşdur.

Mekâtib-i mezkurenin ekseri Rum ve bazıları Ermeni etfâline mahsus olub, tadrîsât ve telkinat-ı muzırta vukubulmamasına nihayet derecede itina kılınmakta ve sırf kısm-ı ibtidâiyye mahsus olanlardan maada hemen umumunda lisan-ı Türkî dahi talim olunmaktadır. Ancak bunlar muhassasâtın adem-i kifâyetinden bahisle daima Türkçe muallim tayini taleb ve istirham eylemektedirler. Filhakika ahîren Konya Rum ve Ermeni mekteplerine mahsus tayin edilecek Türkçe muallimine yüzelli kuruluş tahsis buyurulmuş ise de, mekâtib-i mezkurenin hemen her sınıfında okutturulmak üzere, cem'an yekûn iki mektepte haftada kırk sekiz saati müteceviz Türkçe tadrîs olunduğuna nazaran, bu kadar az maaşla vazife-i mezkureyi hakkıyla ifâ edecek bir muallim bulmak bitabi müşkil ve hatta muhaldir.

Mekâtib-i gayri müslime hey'ât-ı idare ve talimiyesiyle memurîn-i mahalliyye ve maarif beynindeki münasebâtı ve mekâtib-i mezkureye suret-i nezaret ve teftîşi irâe eder elde bir talimat olmadığına binaen, maarif idarelerinde mekâtib-i mezkure muallimleri ile talebe-i müdavimenin adedi malum ve mukayyed bulunmak icab edüb, her üç ayda bir defa devam ve vukuat cetvelleri ile senede bir defa netayic-i imtihana dair malumat irsal ve itâ eylemelerinin taht-ı mecburiyete alınması, ve bu babda lede'l-icab patrikhaneler ile de bi'l-muhabere etraflı bir talimat kaleme alınarak Türkçe ve Fransızca ve Ermeni ve Rum lisaneleriyle neşir ve ta'mim ve mekâtib-i mezkureye de ita ve tebliğ olunması, fevaid ve mazbutiyet-i matlubiyeyi mucib olacaktır.

Vilayetin hiçbir tarafında ecnebilik iddiasında bulunur mekteb yokdur. Ancak Maarif Müdür-i esbakı Halil Kamil Efendi zamanında bila-istîzan verilmiş bir ruhsatname ile Konya'da Fransız papasları tarafından

bidayeten zükûra mahsus bir mekteb açılmış ise de, murur-ı zamanla ayruca bir inas mektebi dahi küşâd, ve mezkur mektebin ...⁴⁸ şapel yani hususi kilise haline bi'l-ifrağ bir de an ta'lik edilmiş olmakla, bidayet-i memuriyet-i ageranemde nazar-ı dikkati bendeganemi celb etmiş ve vuku'-ı hal [s.16] Dahiliye ve Maarif Nezaret-i Celilelerine mükerreren iş'ar olduğu gibi Maarif M¼diriyeti tarafından dahi istizan-ı hatt-ı hareket kılınmış ise de, bir cevap alınamamışdır.

Vilayet Maarif İdaresi

Elyevm vilayet merkezinde maarif m¼diri ve muhasebe memuru ve refiki ve katib ile sandık emininden ibaret olarak m¼stahdem bulunan beş muvazzaf memur maarif idaresini teşkil ediyor.

Bunlardan muhasebe memuruyla refiki ve sanduk eminine tevdi edilmiş olan vezaifin ehemmiyet ve kesretine karşı maaşâtı hazıraları gayet c¼z'î olduğu gibi, ma'a-merkez beş sancak ile otuz kazayı havı olan cesim bir vilayet umur-ı maarif ve mekâtibinin ve ale'l-husus evrak-ı muhaberatın kayd u hıfz ve tesvid ü tebyizi ve bundan maada kuyud ve cedavilin vakt u zamanıyla ve hakkıyla icra ve tedkikinin ve istatistike m¼teallik malumatın kemal-i sıhhatle cem' ve tanziminin dahi bir katibe tevdi ve tefvizi ve aranılan m¼kemmeliyet ve intizamın bu suretle istihsali ad¼m¼'l-imkan olduğundan, vâridât ve mekâtibin tezyidi ve umur ve kuyud-ı maarifin bir hal-i intizam ve m¼kemmeliyete irca'ı için lâ-ekall iki katib daha ilavesi elzemiyet-i mutlaka tahtındadır.

Ma'rûzat-ı mesbuka-i acizanemden dahi anlaşılacağı üzere, vilayet vâridât-ı maarifinin Maarif Nezaret-i Celilesine ait kısmından m¼nasib bir miktar ifraz ve ita buyrulduğu ve bervech-i maruz evkaf-ı m¼nderise ve avarız vâridât ve hasılatı meselesi kabili icra bir hale ifrağ olunarak, gerek bu babda ve gerek umur-ı maarif ve mekâtibe ve komisyonlara dair etraflı ve m¼kemmel talimatlar tanzim ve ta'mim edilmekle beraber, tertib olunacak b¼te dahilinde kâffe-i islahat ile tezyid-i mekâtib hususat-ı m¼himmesi vilayete terk olduğu halde, bu suret fevaid ve muhassenât-ı az¼meyi mucib olacaktır. Ol babda emr u ferman hazret-i men leh¼'l-emrindir.

Li 11 Cemaziyelahir 1319 ve li 11 Eyl¼l 1317.

Konya Valisi Mehmed Ferid
(m¼h¼r)

48 Okunamayan bir kelime var.

